

A „mohó farkas” utóda

Egy Kőszegi Habsburg-szolgálatban

1361. december 31-én Pozsony városában IV. Rudolf osztrák herceg (1358–1365) és fivérei örök szövetségre léptek I. (Nagy) Lajos magyar királlyal (1342–1382), Meinharddal, Felső-Bajorország és Tirol grófjával (1361–1363), valamint III. Kázmér lengyel uralkodóval (1333–1370) valamennyi ellenséggel szemben, akik birtokaikat háborgatnák, legyenek azok bármilyen rendű és rangú személyek, rosszakaróik közül a királyi vagy császári méltóságot viselőket sem kizárva.¹ A megállapodás kimondatlanul is az osztrák herceg apósa, IV. Károly német-római császár (1355–1378) ellen irányult, amit félreérthetlenné tesz az 1362. január 7-én Bécsben létrejött, kifejezetten a Luxemburgok ellen irányuló magyar-osztrák egyezség,² melyet a magyarországi Anjouk és a Habsburgok a korszak szokásainak megfelelően valószínűleg eljegyzéssel is megpecsételtek. Mindezen fejlemények következtében az osztrák–magyar–morva határterület 1362 nyarára hadszínterré vált, s noha a lassan kibontakozó, mégis sebtében lezáruló háború eseményeinek, illetve következményeinek feltárása megannyi új eredménnyel kecsegtet, nem térítheti el a kutató figyelmét annak a személynek az életútjáról, akinek neve a fent említett 1361. évi pozsonyi unió szövetséglevelében az osztrák hercegek oldalán a szerződést tanúsító grófok és előkelők között szerepel. A dokumentumban felbukkanó *Johannes dictus comes de Pernstein*³ a Habsburg-tartományokhoz köthető, 14. századi források gyakori szereplője, s bizony állíthatjuk, hogy Bernstein, vagyis Borostyán(kő) grófja a magyar kutatás előtt sem ismeretlen.

Wertner Mór Güssingiekről írott tanulmányában „az osztrák Pernstein család törzsatyja”-ként Héder nembeli Kőszegi Iván (másként: János) nádor fiát, Jánost határozza meg, s miközben hangsúlyozza, hogy a Bernstein család történetének feltárása értekezésének kereteit meghaladná, tucatnál is több olyan okiratra hivatkozik, melyek Bernstein Iván grófra vonatkoznak. Wertner adós marad annak köz-

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK) „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa (1097 Bp. Tóth Kálmán u. 4. skorka.renata@btk.mta.hu).

1 „...contra omnes hostes, cuiusvis status, conditionis et preeminentie existant, etiam si regali et imperiali fulgeant dignitate, nemine penitus excepto” – *Commentarii*, 334. Az oklevél datálására lásd: Skorka, 2013a. 525.

2 CDM IX. 198.

3 *Commentarii*, 335.

lésével, hogy Iván nádor fia, János és Bernstein Iván gróf személye között milyen kapcsolatot feltételez.⁴ Karácsonyi János az előbbi munkából kiindulva feltételesen tudja csak elfogadni Wertner állításait. Véleménye szerint, amennyiben „való” a feltevés, hogy Iván nádor fiától, Jánostól eredeztethetők az osztrák Bernsteinek, akkor alkalmasint Iván nádor „ivadéka”, János 1336-ban végleg átpártolt a Habsburgok oldalára.⁵ Óvatosságra int mindenesetre, hogy Karácsonyi ugyanezen munkájában a minden kétség felett Iván (János) nádor fia Jánoshoz kapcsolódó forrásokat az 1333. évnél lezártnak tekinti.⁶ Harald Prickler Bernstein birtoklástörténetéről szóló bölcsészdoktori értekezésében Wertner szemére veti, hogy két Ivánt össze-mos, szerinte ugyanis az egyik Iván gróf 1339-ben meghalt, és az osztrák forrásokban annak, ugyancsak Iván nevet viselő fia szerepel.⁷

Kár, hogy Prickler állítását semmilyen forrással nem támasztja alá, így csak találgatni tudunk, mire alapozhatja véleményét. Talán arra a csupán regesztaként ismert, 1339. június 30-án kelt oklevélre, melyben II. Albert osztrák herceg (1330–1358) Bécsben a derék lovagot, Iván grófot, „weilent von Pernstein”-t, valamint szolgáit kegyébe fogadja, és megbocsátja nekik minden ellene és országa ellen elkövetett tetteiket.⁸ Az idézett kifejezés azonban alkalmasint nem Iván gróf halálára utal, hanem sokkal inkább arra, hogy osztrák oldalra történő átállása előtt, tehát *egykor* Bernstein, vagyis Borostyánkő ura volt, s a birtoknak csak a nevét őrzi a továbbiakban, a vár és tartozékai azonban elvesztek számára. Engel Pál az osztrák határ közelében fekvő, Vas megyei Borostyánkő birtoklástörténeti áttekintésében kitér arra, hogy a vár Iván (János) nádorról annak János nevű fiára szállott, aki 1333-ban innen keltezi egyik birtokadományozó oklevelét, majd ezen János fiától, tehát Iván (János) nádor unokájától, aki ugyancsak az Iván nevet viselte, 1340-ben I. Károly magyar uralkodó (1301–1342) hűtlenség címén visszavette a várat.⁹ Mindezek figyelembevételével adódik a kérdés: kit tekinthetünk tehát a Bernstein család őseinek: Jánost vagy Ivánt, s milyen szálak fűzhatték az illetőt a Kőszegi család Iván-ágához?

Iván és János

A *Graf Iban von Pernstain*ről fennmaradt első forrásaink az 1339. évből ismertek. A június 17-én Hainburgban kiállított oklevél szerint II. Albert herceg védelme alá veszi a grófot,¹⁰ aki szemmel láthatóan az osztrák herceg tartományaiban keres és talál menedéket, biztosítja számára mindazon jogokat, amelyek a *ministerialis* urakat is megilletik: engedélyezi, hogy Ausztria területén vásárlás, illetve megváltás útján tulajdont, hűbért, zálogot szerezzen. Néhány nappal később, június 30-án Bécsben –

4 Wertner, 1895. 143–146.

5 Karácsonyi, 1901. II. 155.

6 Uo. 146.

7 Prickler, 1956. 6. 4. jegyz.

8 Lichnowsky, III. CCCCLIII–CCCCXLIV/1208.

9 Engel, 1996. I. 285. Az 1333. évi birtokadományozó oklevelet lásd: *Zala okl.*, I. 270.

10 Lichnowsky, III. CCCCLIII/1206.

ahogy fentebb utaltunk rá – a herceg Iván familiárisait is kegyébe fogadta, megbocsátva nekik mindazt, amit ellene, illetve országai ellen valaha elkövettek.¹¹ A június 30-án kelt oklevélben Iván *weilent von Pernsteinként* szerepel, mindez arra vall, hogy Borostyánkő vára már 1339 júniusa előtt a magyar király kezére kerülhetett. Az utolsó általam fellelt forrás, amely a gróft a Habsburgokhoz köti, 1382. július 17-én kelt Bécsben.¹² Ebben III. Albert osztrák herceg (1365–1395) négyezer font bécsi dénár tartozása fejében elzálogosítja az alsó-ausztriai Gutenstein várát (*die vest ze Gutenstain*) hűségese és szeretett alattvalójának, *Ybann von Pernstainnek*.¹³

Az utolsó előttem ismert forrás, melyben a gróf élő személyként tűnik fel, egy 1382. október 20-án keletkezett adóslevél, mely Ivánnak és örökösének 46 font bécsi dénár tartozását rögzíti.¹⁴ Láthattuk azonban, hogy a fent említett 1361. évi pozsonyi szövetséglevélben bernsteini grófként János tűnik fel. 1339 júniusa és 1382 októbere között több mint 70 dokumentum került elő, amely Bernstein grófját említi, ezekben rendszerint az Iván név szerepel, illetve annak valamely alakváltozata (*Ywan, Yban, Iban, Eban, Vban, Ibanus, Ywanus*), ritkábban fordul elő bennük a János (*Johans, Jans, Hans, Johannes*) megnevezés.¹⁵

E számarányát tekintve jelentősnek mondható forrásanyag tükrében kísérletet tehetünk arra, hogy rekonstruáljuk, milyen viszony fűzte egymáshoz Ivánt és Jánost. 1343. november 15-én Bécsben János bernsteini gróf (*Johans graf von Pernstain*) a neunkircheni törvényszékhez¹⁶ tartozó zálogrészéből (*auf meinem satze auf dem gerichte ze Newenchirichen*), amelyet Albert herceg kötött le számára, 1800 font bécsi dénár fejében feleségének, Ágnes asszonynak ezer font bécsi dénár jegyajándékot (*Morgengab*) biztosított. Az ausztriai tartományi jog szerint az asszony a zálogból befolyó jövedelmek felében részesül ezer font dénár erejéig, ha Ágnes távozna az élők sorából, közös gyermekeik közül mindkettő, illetve a még ezt követően születendők között oszlik el anyjuk része.¹⁷ Az okiratban szereplő Ágnesről megtudjuk, hogy Eberhard von Wallseenek, az Ennsen túli Ausztria kapitányának (*Hauptmann ob der Enns*) a lánya. Vele kapcsolatos az az 1364. július 22-én kelt oklevél, amely Ágnest, Eberhard von Wallsee lányát halottként említi, midőn férje karácsonyi misealapítványt tesz az elhunyt asszony lelki üdvéért.¹⁸ Az

11 Lichnowsky, III. CCCCXLIII–CCCCXLIV/1208.

12 OÖUB X. 122. Nr. 159. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1382_VII_17/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.). Wertner egy 1382. január 27-én kelt iratot tekint az Ivánra vonatkozó utolsó adatnak. Vö. Wertner, 1895. 145.

13 Gutensteinnek a Pernsteinek birtokába kerüléséről lásd: Doblinger, 1906. 383. 11. jegyz.

14 *Reg. Jud.*, III. 1717.

15 A források, illetve a szakirodalom feltárásában Péterfi Bence nyújtott önzetlen segítséget, amelyet ezúton is köszönök.

16 A (bécs)új helyi tartományi törvényszék területén belül működő neunkircheni törvényszék alá eső körzet az osztrák–magyar határ, a Piesting folyó, a Semmering, illetve Hartberg közötti területet foglalta magában. A neunkircheni bíróság nyomai a 12. századig nyúlnak vissza, bevételei a 14. század folyamán többször gazdát cseréltek. Vö. Weltin, 1998. 177.

17 „...nach ir tode so sol derselbe satze denne erben und gevallen auf paider unser chinder, die wir mit ein ander haben oder noch mit ein ander gewinnen.” – *Urkundliche Beiträge*, 126.

18 SaS 1364. VII. 22. – http://monasterium.net/mom/SaeuOCist/1364_VII_22/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

oklevelet kibocsátó férj *Graf Ywan von Pernstain*. Az ő neve szerepel abban az 1428. évi átiratban fennmaradt, 1340. szeptember 29-én Bécsben kelt dokumentumban is, amelyben II. Albert osztrák herceg 700 font bécsi dénár fejében elzalogosítja számára az imént említett neunkircheni törvényszéket.¹⁹ Ugyanazzal a megnevezéssel találkozunk 1342. április 18-án, majd április 23-án abban a két adólevélben, melyet Albert herceg *Iwan*, illetve *Iban von Pernstain* grófnak állított ki további 400, majd 300 font bécsi dénár hitel fejében újfent az említett neunkircheni zálog terhére.²⁰ Már az itt hivatkozott források is hitelt érdemlően bizonyítják, hogy János, illetőleg Iván bernsteini gróf megnevezések ugyanazon személyt takarják, kinek névhasználata akár néhány napon belül is váltakozhatott.

1352. június 3-án a felső-ausztriai Wels városában Jans von Kapellen és fia, Ulrich hozzájárulnak a kezükön lévő Schlierbach település szemrevételezéséhez és felbecsléséhez (*beschow und schatzung*), mely birtokukat Eberhard von Wallseenak kívánták eladni.²¹ Az eljárásért jótálló személyek között *graf Ybann von Pernstain* is feltűnik. Kapellen felesége egyébként a korábban említett Ágnes nővére volt, így Jans von Kapellen és a bernsteini gróf feleségeik révén sógorságban álltak egymással, ami azt is jelenti, hogy mindketten Eberhard von Wallsee vejei voltak.²² Öt nappal később, június 8-án Eberhard von Wallsee átadta a felső-ausztriai Reichenstein várát unokájának, Ulrich von Kapellennek 3600 font bécsi dénárért, a jótállók között a gróf ezúttal is megtalálható, mint *graf Hans von Pernstain*.²³ Mindezek fényében kétség sem fér hozzá, hogy az osztrák herceg szolgálatában 1339 júniusa és 1382 júliusa között kimutatható bernsteini gróf – aki házassága révén a birtokaik kiterjedése, politikai hatalmuk és befolyásuk következtében Ausztria legjelentősebb középkori nemesi családjával, a Wallseekkel került családi kapcsolatba – felváltva szerepel a forrásokban egyszer Iván, máskor János néven, s e tekintetben mindenképpen hasonlóságot mutat a felmenői közé tartozó Kőszegi Iván, másként János nádorral, akihez minden jel szerint szorosabb szálak is fűzték. De vajon hogyan kapcsolódik össze a nádor és a gróf személye, s mennyiben tekinthető családi örökségnek a Habsburg hercegek iránti elkötelezettség?

A nádor és a Habsburgok

Kőszegi Iván (János) nádor első ismert feltűnése a forrásokban az 1265. évi isaszegi csatához köthető, ahol az István ifjabb király vezette seregek ellen harcolt és esett fogságba fivérével, Miklóssal és apjával, Henrik nádorral együtt.²⁴ Iván (János) és

19 NÖLA StA Urk. 2140.

20 Lichnowsky, III. CCCCLII/1299.; NÖLA StA Urk. 2140.

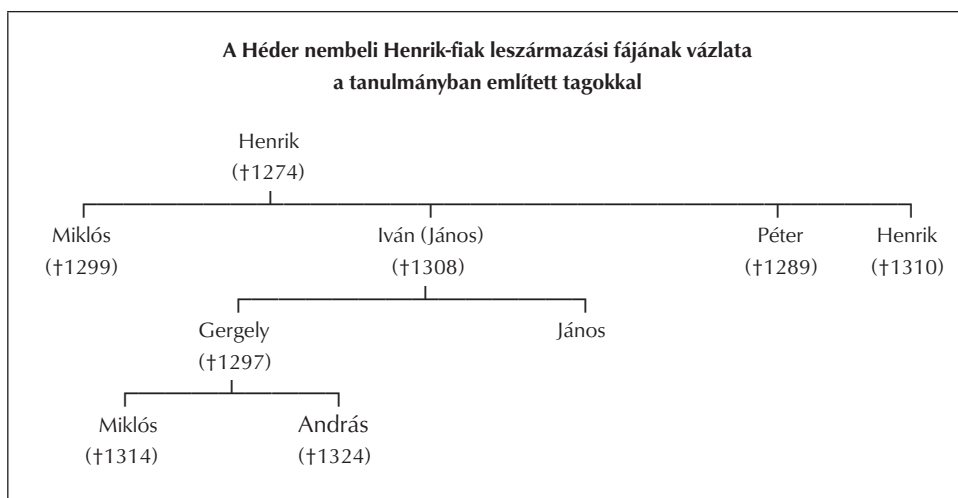
21 OÖUB VII. 283–284. Nr. 278. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1352_VI_03/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

22 Jans von Kapellen és feleségére, valamint a Walseekhez fűződő rokoni kapcsolataikra lásd: Huber, 1865. 166.

23 OÖUB VII. 285–286. Nr. 281. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1352_VI_08/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

24 Zsoldos, 2007. 72.; valamint Zsoldos, 2016a. 216.

testvére, Miklós 1279-ben osztották fel egymás között a Kőszegiek kialakulófélben lévő tartományának Vas megyei, központi területét.²⁵ A birtokosztályról kiállított oklevél a várak közül elsőként Borostyánt (*castrum Pensten*) említi, amelyet az apa, Henrik kezdetektől birtokolt (*possederat ab initio*), ez a harmadik helyen említett Kőszeggel együtt Ivánnak, míg az oklevélben második helyen szereplő Léka Szentviddel együtt Miklósnak jutott.²⁶ Noha szemmel láthatóan az 1270-es években Henrik és örökösei szemében Borostyán lehetett a jelentősebb vár, Kőszeg birtoklástörténete mégis hangsúlyosabban szerepelt az eddigi kutatásokban. Kőszegre vonatkozóan ismert, hogy Iván (János) leszármazottai között öröklődött tovább, ugyanis két fia közül előbb az idősebb Gergely kezére kerülhetett, majd az ő fiai, Miklós és András bírták, s utóbbi halála után Iván (János) fiatalabb fiára, Jánosra szállt.²⁷ Itt jegyeznék meg, hogy András halálával 1324-ben számol a kutatás,²⁸ ami ez esetben azt jelenti, hogy János lényegében nem csupán testvérét, Gergelyt élte túl, de annak fiait is (lásd a leszármazási fát).²⁹

Borostyánkő váráról ugyanakkor tudjuk, hogy az 1280-as években is többször tett jó szolgálatot a Kőszegieknek. IV. László magyar király (1272–1290), hogy a hozzá hűtlen Henrik-fiatat megbüntesse, 1284. január 9-től február 16-ig ostro-

25 Prickler abból, hogy az 1279. évi birtokosztályt átírták a vasvári káptalannal 1328. május 1-jén, arra következtet, hogy 1327-ben a Kőszegiek között újabb birtokosztály következett be (vö. Prickler, 1956. 6.). Ez azonban teljes tévedés, hiszen tudjuk, hogy az eredeti 1279. évi oklevelet is a vasvári káptalan állította ki, s I. Károly 1328 februárjában úgy rendelkezett, hogy valamennyi, a káptalan korábbi pecsétje alatt kiállított okiratot írassanak át a káptalan új pecsétje alatt. Vö. Almási, 2000. 19–38.

26 CD VIII/3. 322. Lásd még: Zsoldos, 2016a. 216–217. A várak sorában másodikként említett Léka az okirat szerint Csák báné volt, akit Karácsonyi a Csák nemzetség ugodi ágából való Demeter fiával azonosít. Vö. Karácsonyi, 1901. I. 333–334.

27 Zsoldos, 2016a. 218.

28 Karácsonyi, 1901. II. 154.

29 Engel, 1996 és Zsoldos, 2016a. 225. nyomán.

molta heteken keresztül hiába a várat.³⁰ A Kőszegiek formálódó nyugat-dunántúli tartományát nemcsak a magyar uralkodó érezte egyre fenyegetőbb tehernek, de a Kőszegi-birtokok határszéli fekvéséből fakadóan az osztrák hercegek is. Iván (János) nádor a korszak osztrák krónikáinak ismert szereplőjévé vált. A salzburgi Szent Rupert-káptalan évkönyvében az 1285. esztendőről feljegyezték, hogy Stájerországból jelentős haderő támadt Magyarország területére, s annak igen nagy részét felprédálta, mikor is hirtelenjében körbezárta őket Iván (János) comesnek, a hatalmas férfiúnak serege,³¹ s lovaikat lenyilazva foglyul ejtett mindenkit. A *Stájer rímes krónika* ennél kicsit részletesebben számol be az 1285. évi eseményekről.³²

Forrásunkból kiderül, hogy I. Albert osztrák herceg és Iván (János) között ellenségeskedés tört ki, s ennek következtében az utóbbi seregei megtámadták a herceg kezén lévő szomszédos tartományokat, (Bécs)újhelyig hatoltak, ahol nagy károkat okoztak a polgároknak, majd feldúlták, kirabolták a Lajta mentén fekvő területeket.³³ Albert előbb megpróbálta bölcs fejedelem módjára tárgyalással elsimítani a viszályt, de Iván (János) emberei részéről az osztrák és stájer határvidék fosztogatása mindennaposá vált (*tegelich geschaeh*).³⁴ Az ilyen elvetemültség láttán a herceg sem maradt rest sereget verbuválni, az osztrák, sváb és stájer haderő, melynek élére tanácsosát, a sváb Hermann von Landenberget állította, átlépte a stájer–magyar határt, s elhatározták, hogy Borostyánkő alá vonulnak (*daz si für Pernstein/ríten*).³⁵ Iván (János) segítséget kért fivéreitől, s Henrik négy fia közösen, több mint ezerfős sereggel készült felvenni a harcot Landenberggel szemben.³⁶ Seregükben – hallva a Henrik-fiak közeledtét – ugyanakkor bizonytalanság támadt, s többen inkább a meghátrálást választották volna, hiszen tisztában voltak azzal, hogy a svábok előtt ismeretlen a magyarok harcmodora, mások azonban a megütkezés pártján álltak. A tanakodás közepette váratlanul felbukkant a Kőszegiek hada, s Iván (János) parancsára a magyarok nyilazni kezdték ellenfeleiket, majd bekerítették őket.³⁷

Albertnek igen sok tekintélyes alattvalója esett fogságba, ezért béketárgyalást kezdeményezett, melynek helyszíne (Bécs)újhely lett. A krónikás szerint az ekkor született megállapodásnak részét képezte a foglyok szabadon bocsátásán túl egy I. Albert és a Kőszegiek közötti szövetség. Ennek értelmében a herceg eskü alatt fogadta, hogy mindenkivel – kivéve a Német-római Birodalmat, melynek trónján ez idő szerint apja, I. Rudolf ült – szemben segíteni fogja Kőszegi Ivánt (Jánost) annak Magyar Királysággal kapcsolatos törekvéseiben. Ezért javait és személyét egyaránt védelmébe veszi, s úgy tekint rá, mint saját alattvalójára. Cserébe Iván

30 Kristó, 1986. 148.

31 „...sed subito exercitu strenui viri, comitis Ybani circumsepti.” – *Annales Sancti Rudberti*, 809.

32 Bár 1286-ra datálja a kétségtől egy évvel korábbi történetet. A hadjáratra lásd: Wertner, 1895. 55–56.

33 SRK 25027–25034.

34 SRK 25069.

35 SRK 25137–25138.

36 A krónika megemlíti Iván testvérét, a veszprémi püspököt, továbbá Miklóst, aki „herzog Nicla”-ként szerepel, és Henriket, aki „graf Heinrich”-ként. Lásd: SRK 25146., 25155–25156.

37 „hiez graf Yban/die sinen nutzen ir bogen/die Tiutschen wurden umbezogen/vor und hinden, hin und her” – SRK 25505–25508.

(János) a herceget támogatja és gyarapodását elősegíti, s szükség esetén ezerfőnyi haderőt bocsát rendelkezésére.³⁸ A szövetség azonban, úgy tűnik, nem volt tartós.

A szomszéd uralkodónak hűséget fogadó nádor ezt követően válik általában az osztrák krónikák – s ez alól a *Stájer rimes krónika* kétségtől kivétel – negatív szereplőjévé, veszedelmes személlyé, aki minden ízében zsarnokként viselkedve már évek óta lázad uralkodója, a magyar király ellen (*malignus et totus tyrannus cum multis annis rebellasset contra regem Ungarie, dominum suum*).³⁹ Nem csoda hát, ha Albert herceg – félresöpörve a (bécs)újhelyi szerződést – szükség esetén késznek mutatkozott a nádorral szemben a magyar uralkodó pártját fogni. Ez történt 1287 tavaszán, mikor is a herceg IV. László segítségére sietett. A Kőszegiek elleni támogatás ürügyén stájer és osztrák haderejével bevonult Magyarországra, és megostromolta Pozsonyt, amelynek várát ténylegesen megvívta, a várost azonban a polgárok általános egyetértéssel adták át neki.⁴⁰ Iván (János) minden jel szerint igyekezett rászorgálni az osztrák földön terjedő hírére, és 300 emberének megparancsolta, hogy törjenek be Stájerország területére és Radkersburg környékéről hajtsák el az állatállományt. Újabb háború tört ki, melyben a stájer kapitány, Henrik admonti apát vezette seregek megtámadták a Kőszegieket.⁴¹ Miként értelmezhető és mikorra tehető a *Stájer rimes krónika*ban fennmaradt történet?

A radkersburgi eset minden bizonnyal túlmutat egy szokványos határ menti portyázáson. Erre vall egy 1289 októberében kiállított oklevél, melyből megtudjuk, hogy IV. Miklós pápa (1288–1292) Rudolf salzburgi érseket felmenti egy korábban tett esküje alól. Az érsek ugyanis ígéretet tett a veszprémi püspöknek⁴² és fivérének, Ivánnak (Jánosnak) arra, hogy a salzburgi egyháznak komoly károkat okozó I. Albert osztrák herceg ellen segíteni fogja őket, és nélkülük nem köt békét a Habsburgokkal.⁴³ A főpap és a herceg közötti ellentét arra vezethető vissza, hogy Rudolf salzburgi érsek súlyosan sérelmezte, ha érseksége alá tartozó egyházi személyek valamely világi előkelő szolgálatába állnak, és így világi méltóságot töltenek be. Az 1288 novemberében tartott salzburgi zsinaton a világiaknak ily módon elkötelezett egyháziak számára a kiközösítés büntetését helyezték kilátásba. Mindez Henrik admonti apátra is vonatkozott, aki azonban nem volt hajlandó megválni a stájer tartományi főkapitányi tisztétől. Albert herceg az apát pártját fogta és elvittatta nemcsak az admonti kolostort, de a teljes Enns völgyét a salzburgi érsektől, aki 1288–1289

38 SRK 25849–25881.

39 *Continuatio*, 715.

40 „Albertus dux Austrie collecto exercitu cum Stiriensibus et Australibus intravit Ungariam et obsedit Bosonium. Cives autem cum communi consilio tradiderunt ei civitatem, castrum vero expugnavit.” – *Continuatio*, 713.

41 SRK 26152–26162.

42 Iván (János) nádor fivére, Henrik fia, Péter állt a püspökség élén 1275-től egészen 1289 elején bekövetkezett haláláig.

43 Az oklevélben a veszprémi püspök neve kipontozottan szerepel: „venerabili patri ... episcopo Vesprimiensis et Ybano comiti fratri suo.” – ÖStA HHStA UR AUR 1289. X. 7. – http://images.monasterium.net/pics/AT-OeStA-HHStA/AUR-Salzburg-Domkapitel/HHStA_Salzburg_1289_10_07.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

telén katonáival felvonult az Ennshez.⁴⁴ A Kőszegiek szövetsége a salzburgi érsekkel tehát ezekhez az eseményekhez kapcsolódik, és valójában 1288–1289 fordulójára tehető, miként a radkersburgi betörés is.

Az osztrák krónikák ezen újabb fordulatot sem hagyták szó nélkül: Iván (János) nádor ragaszkodva gonoszságához, a magyar határt átlépve, rabolva és prédálva dúlta fel Ausztriát, és Stájerországot is, a határvidéken pedig mindenütt mohó farkas módjára fosztogatott.⁴⁵ Az ellenlépés nem is váratott soká magára. 1289-ben, I. Albert herceg tavaszi hadjárata alkalmával immáron ténylegesen a „mohó farkas” és rokonsága várait vette célba. Nagymarton megvívása után a Kőszegiek határszéli, mosoni, soproni és vasi birtokai ellen indult, majd harminc várat és települést foglalt el, köztük Majádot, Sopront, Nyéket, Kaboldot, Lánzsért, Rohoncot, Szalónakot, Pinkafőt, majd Újvárat és a mosoni Óvárat. A második, őszi roham Kőszeg ellen irányult, s a védők kiéheztetésére játszó herceg egy hónapnyi ostrom után vette be az erősséget. Albert harmadik, karácsony környékére tehető akciója Szentvid várát hódoltatta.⁴⁶ A krónikás majd harminc osztrák kézre jutott határszéli birtokot sorol fel,⁴⁷ ezek között a Kőszegiek számára olyannyira jelentős Borostyánköt nem említi, erős a gyanú tehát, hogy a várat az osztrákoknak nem sikerült elfoglalni.

Hatalomra kerülése után IV. László utódja, III. András magyar király (1290–1301) 1291 áprilisában a királyság területi egységét helyreállítandó, visszaszerezte Óvárt, majd diplomáciai úton próbált meg lépéseket tenni annak érdekében, hogy az osztrák kézen lévő további magyar részek is visszakerüljenek. Mivel azonban ez meghiúsult, haderőt gyűjtött, és 1291 nyarán általános hadjáratot indított. Seregében a Kőszegiek közül jelen volt Iván, Miklós és öccsük, Henrik.⁴⁸ Ennek során foglalták el az 1289–1291 között osztrák kézre került Nagyszombatot, majd Bécsig vonultak előre, ahol kellő lendület hiányában fegyverszünetet kötöttek Alberttel.⁴⁹

A békét III. András és I. Albert követői 1291. augusztus 26-án írták alá Hainburgban. Ennek értelmében Albert visszaadta a kezén lévő királyi várakat, továbbá a Sopron megyei Kaboldot és a Vas megyében lévő Újvárat.⁵⁰ Megállapodtak a többi kisebb nyugat-magyarországi erősség – ahonnan állandó veszély fenyegette a herceg tartományait – lerombolásában.⁵¹ A hainburgi békét tető alá hozó uralkodók mindegyike kétségtelenül jól járt volna a Kőszegiek magánvárainak elpusztításával, Iván (János) nádort és testvéreit azonban nem abból a fából faragták, mint Nagymartoni Simont, akit kárpótolni lehetett vára lerombolásáért más birtokokkal.⁵² Így módon tehát a hainburgi béke érthető okokból kenyértöréshez vezetett a

44 Niederstätter, 2004. 206.

45 „...obstinatus in sua malicia, eciam fines Ungarie transgressus, Austriam preadis et rapinis devastabat, Stiriam quoque et undique circa metas Ungarie velut lupus rapax depredatus est.” – *Continuatio*, 715.

46 Kristó, 1986. 150.

47 *Continuatio*, 715.

48 SRK 43766–43767.

49 Wertner, 1916. 349–386.

50 Újvár újbóli Kőszegi-kézre kerüléséről a teóriát lásd: Horváth, 2015. 24.

51 Zsoldos, 2003. 172–173.

52 Zsoldos, 2003. 173.

Kőszegiek és III. András között, s a rá következő esztendőben Iván (János) nádort már új szövetségese oldalán látjuk.

1292-ben Iván (János) és fia, Gergely a pápa támogatását élvező nápolyi Anjou trónkövetelőtől, Martell Károlytól hűbérjogon adományul kapta Sopron és Vas megyéket.⁵³ Az 1279. évi birtokosztálytól számítva eltelt időben két alkalommal is – 1281-ben, illetve 1287–1288-ban⁵⁴ – nádori méltóságot viselő Iván (János) ifjabb gyermekének, Jánosnak nevével az 1292. évi adományban nem találkozunk. Ugyancsak az 1292. év eseménye, hogy a Kőszegiek rövid ideig elfoglalják az uralkodó kezén lévő Pozsony városát, valamint a detrekői várat, majd az év második felében néhány hónapra – a melki évkönyv szerint – csalárdul (*dolose*) fogságba ejtik III. Andrást is.⁵⁵ A Kőszegiek elleni végső leszámolás egyre sürgetőbb kényszerre vált a magyar uralkodó számára, a kivitelezésében segítséget is kapott, mivel 1296 áprilisában feleségül vette I. Albert leányát, Ágnest. Az újdonsült após készséggel támogatta a nádor és családja nyugat-dunántúli hatalmának felszámolását, július közepétől már a magyar király vállalkozásának megsegítésére rendelte csapatait, a cél érdekében Iván (János) több várát is ostrom alá vették (*in obsidione quorundam castrorum comitis Ywani*).⁵⁶

Az összefogás nem hozta meg a várt eredményt: több hónapos küzdelem után, 1296 októberében csupán három erősséget⁵⁷ sikerült elfoglalniuk, köztük Kőszeg várát.⁵⁸ Ennél nagyobb csapásként élhette meg Iván (János) nádor fia, Gergely 1297. évben bekövetkezett halálát. Az osztrák források isteni gondviselésnek tekintik az esetet: annál is inkább, mivel apjához hasonlóan a fiú is igen rossz ember volt, a leghitványabb rabló (*homo malus, predo pessimus*), nem csoda hát, hogy – miként abban az esztendőben állítólag többekkel – villámcsapás végzett vele (*ictu fulminis mortuus est*).⁵⁹

Semmit sem tudunk ez idő szerint Iván (János) nádor egyéb gyermekeiről. Az 1298. évben azonban közvetett utalást olvashatunk lányáról: a göllheimi csatában az Albert oldalán, Demeter pozsonyi és zólyomi ispán vezetése alatt felvonuló magyar segédcsapatok tagjaként említi a *Stájer rimes krónika* Iván (János) nádor vejét, Domokost (*den graven Dominicum/.../graf Ybans eidem er was*).⁶⁰ Kiléte ismeretlen, akárcsak annak a Domokos mesternek a személye, aki 1291-ben, egykori nádorként címezve magát a magyar uralkodó képviselőjében megjelenik a hainburgi békeszerződés szövegében.⁶¹ Mint látható, Iván (János) veje apósától független politikát folytatott. Nem zárható ki, hogy egyes esetekben szembe is ment annak érdekeivel.

53 Zsoldos, 2003. 179.; Zsoldos, 2016a. 219.

54 Zsoldos, 2011. 22.

55 Kristó, 1986. 152.; Zsoldos, 2003. 180–181.; *Annales Mellicenses*, 510.

56 *Continuatio*, 719.; Wertner Kőszegen kívül Somogyvárat említi a III. András vezette hadjárat céljaként, amely azonban Miklós kezén volt és nem Ivánén. Vö. Wertner, 1895. 138.

57 „*obtinuissent tria castra*” – *Continuatio*, 719.

58 Kristó, 1986. 153.; Zsoldos, 2003. 199.

59 *Continuatio*, 719.

60 SRK 70668.

61 *Békeszerződések*, 91. 165. jegyz.

III. András 1301 januárjában bekövetkezett halála után a nádor szerepe korántsem halványodik. Sőt már Wertner Mór is utalt rá, hogy az interregnum időszakában megkerülhetetlen politikai tényezővé válik.⁶² Több forrásunk tanúsága alapján azt állíthatjuk, hogy a korábban említett Hermann von Landenberg együttműködve Ivánnal (Jánossal) (*cooperante Ybano*) elfoglalta a Kőszegiek által már 1297-ben is megtámadott Pannonhalmát, amelyről sejtethető, hogy a nádor kezére kerül, hiszen tudjuk, hogy unokái 1317-ben fogják elveszíteni.⁶³ Ismert tény, hogy Landenberg 1301-ben azért érkezik Magyarországra, mert a Habsburgoknak járó Pozsony megye birtokbavételét és az özvegy királyné Bécsbe történő visszaszállítását kapta feladatul.⁶⁴ Ennek fényében erősen gyanítható, hogy az együttműködés nem a Habsburgokkal történő újabb hosszú távú szövetségkötés jegyében történt, hanem sokkal inkább egy egyszeri alkalomra szóló alku részét képezte, jelesen a Habsburg-megbízott hozzásegíti a „mohó farkas”-t egyik régebb óta áhított zsákmányához, cserébe az nem gördít akadályt Pozsony megyében és a királyné hazaszállítása alkalmával.

A magyar trónt a magyarországi előkelők egy részének, valamint a főpapok többségének egyetértésével a Cseh Királyság élén álló Přemysl-dinasztiának ajánlották fel. A *Stájer rímes krónika* szerzője tudni véli, hogy miután a magyarországi követek elhagyták II. Vencel cseh király (1278–1305) udvarát, annak első dolga volt, hogy Iván (János) nádorhoz követséget menessen és gazdag ajándékok kíséretében megkérje, személyesen keresse őt fel, mert beszélni kíván vele.⁶⁵

A krónikás állítása szerint Iván (János) Kapuvárról (*von Valbach*) indult a cseh királyhoz.⁶⁶ A II. Vencel által Iván (János) elé tárt helyzetjelentés szerint Magyarországról azzal a kéréssel keresték meg, hogy álljon a Magyar Királyság élére, ő azonban már nincs abban a helyzetben, hogy a magyar nyelvet megtanulja,⁶⁷ tolmács (*tulmetsch*) útján pedig nem ítélezhet a hozzáfordulók szűkölő panaszai felett.⁶⁸ Fia azonban még megfelelően ifjú ahhoz, hogy elsajátítsa a nyelvet,⁶⁹ éppen ezért fordul Ivánhoz (Jánoshoz), hogy a magyar előkelő vegye fontolóra, miként érhetné el, hogy a Magyar Királyság élére saját maga helyett fia kerüljön.⁷⁰ Iván (János) nádor egyéjszakányi gondolkodási időt kapott a válaszra, s midőn szállására vonult, ott várt rá ezer márka ezüst, egy vég skarlátposztó, megannyi arany- és ezüstkincs.⁷¹ Másnap reggel a sok kegy és ajándék mentegetőzésre készítette a ná-

62 Wertner, 1895. 140.

63 SRK 74529–74534.; *Continuatio*, 721.; Wertner, 1895. 139.; Zsoldos, 2005. 156.

64 *Continuatio*, 721.

65 „*graf Ybanen/den hiez er bitten und manen/daz er selp zuo im kaeme/und sin red vernaeme*” – SRK 79449–79455.

66 SRK 79474. Mindez erősíti Engel azon feltevését, hogy Kapuvár 1317-ig valószínűleg a Kőszegiek kezén volt. Vö. Engel, 1996. I. 327.

67 „*die Ungarn moutent dez/daz ich selbe var dahin/daz fueget weder mir noch in/ wande ich bin ein man/ der nu niht gelemen kann/die ungarischen sprach*” – SRK 79577–79582.

68 SRK 79585–79591.

69 SRK 79608–79609.

70 „*wie er des bekaeme/daz man sinen sun naeme/hinz Ungern an siner stat*” – SRK 79490–79492.

71 SRK 79500–79508.

dort, mondván ezek nélkül is szívesen állna az uralkodó rendelkezésére, hiszen nem felejtí az azt a megtiszteltetést, amelyben II. Vencel apja keze által részesült, midő az egykor őt német rend szerint lovaggá ütötte.⁷²

A történet hitelét mindenképpen erősíti, hogy a magyar kutatás bizonyította, hogy Héder nembeli Kőszegi Henrik és fiai közül Iván (János) bizonyosan, 1271-ben, V. István megkoronázását követően, kiszakítva birtokaikat az országból emigráltak, és – átállva II. Ottokár cseh király (1253–1278) oldalára – a prágai udvarban letek menedéket.⁷³ Egyáltalán nem zárhatjuk ki tehát annak lehetőségét, hogy II. Vencel apja, II. Ottokár a Prágában tartózkodó Henrik-fit valóban lovaggá ütötte. Az Ottokár iránt örök hálát érző magyar előkelő esetét ugyanakkor némileg árnyalja az a tény, hogy 1272-ben a csehországi emigráció alapvetően csalódással zárult a Kőszegiek számára, mert a megígért kárpótlás elmaradt, így 1273-ban Ivánt (Jánost) már a cseh uralkodó ellenfelei között látjuk.⁷⁴ 1301-ben Henrik fiát kétségkívül nem a lekötözöttség állította a Vencel-pártiak oldalára. Ez kiderül, ha figyelmesen tovább olvassuk a krónikát. Ezek szerint miközben Iván (János) biztosította II. Vencelt arról, hogy a Cseh és a Magyar Királyság illetén, családon belül megvalósuló egységét a maga részéről mindenhol elősegíti és támogatja,⁷⁵ kitért arra, hogy a Habsburg hercegek a határszéli területeiket elfoglalták, és vakmerőséget tanúsítva időről időre arra vetemednek, hogy haderejükkel megtámadják váraikat, s haragjukat rajtuk kitöltsék.⁷⁶ Iván (János) tehát birtokai Habsburgokkal szembeni védelmének zálogát látja a Přemysl-ház erős, két országot magában foglaló, a Habsburgokkal szembeszállni kész királyságában. Ilyen elvárásoknak a Magyar Királyságban lévő másik trónkövetelő, Martell Károly fia nem tudott megfelelni, mivelhogy I. Károly csak a kínálkozó alkalmat várta, hogy szövetségre lépjen unokatestvéreivel, az osztrák hercegekkel.⁷⁷

A rímes krónika beszámolója szerint Iván (János) és fivére, Henrik annak a fogadóbizottságnak is tagjai voltak, amely Brünn városáig ment a cseh uralkodó fia elé.⁷⁸ Ezen a ponton érdemes hangsúlyoznunk, hogy Iván (János) csehek iránti elkötelezettségét más források alapján is igazolni tudjuk, nevezetesen az általa elfoglalt Esztergomot igen komoly pénzösszeg fejében a csehek kezére játszotta át.⁷⁹ Ennek fényében nem meglepő, hogy Iván (János) a cseh király László néven trónra kerülő fiának székesfehérvári koronázásán is jelen volt.⁸⁰ Krónikás forrásunkat figyelembe véve tehát szerepe elvitathatatlan az 1301. évben kirobbanó trónviszályban, és meg-

72 „von ivers vater hant/ist mir diu er bekant/daz ich nach tiutschem orden/ze ritter bin worden” – SRK 79552–79555.

73 A nyugati határszél várbirtokosainak prágai emigrációjára lásd: Zsoldos, 2007. 123–131.

74 Wertner, 1895. 47–50.

75 „daz die zwen kunic genant/von Beheim und von Ungerlant/so gar vereinet sint/als vater unde kint” – SRK 79646–79649.

76 „daz von Östrich die herzogen/die unser marke sint gesezen/etwenne waren so vermessen/unde der gesturte phlagen/daz si in Ungerlande lagen/mit her vor unsern vesten/und sich daran mesten/daz si an uns rachen iren zorn” – SRK 79635–79642.

77 Skorka, 2013b. 252–253.

78 SRK 80113., 80175., 80200–80202. Henrik más forrás szerint tagja volt annak a követségnek, amely II. Vencelt 1301 júliusában felkereste a magyar trón ügyében. Vö. *Képes Krónika*, 120.

79 Skorka, 2013b. 248.

80 SRK 80285.

határozó az azt követő esztendőkből is, amikor is 1302-től, vélhetően élete végéig, ismét nádori méltóságot viselt. Nem véletlen, hogy a jól értesült stájer kútfő már László koronázása kapcsán megjegyzi: a Magyar Királyságban többen voltak, akik Ivánra (Jánosra) igen nehezteltek, amiért akarataik ellenére hozott uralkodót az országba.⁸¹

Minden jel szerint a Kőszegiek – jól felfogott érdekeik miatt – kitartottak a csehek pártján 1304 nyarán is, amikor II. Vencel Magyarországra érkezett fiához.⁸² A Budára vonuló Vencelt ugyanis a krónika tudósítása szerint László Iván (János) és annak rokonai (*graf Yban und sin geslehte*) kíséretében fogadta.⁸³ Miután a Přemyslek csellel magukhoz vették a magyar koronát és távoztak az országból, az Ivánnal (Jánossal) szembeni felháborodás tetőpontjára hágott, s a mindent tudó krónikás szerint a támadások keresztútjába került Henrik-fi fogadalmat tett az országnagyok és a prelátusok előtt, hogy egy esztendőn belül visszaszerzi a koronát.⁸⁴ A stájer elbeszélő azt is tudni véli, hogy a ravasz (*listig*) nádor ekkor követe útján levélben fordult a bajor herceghez, kifejtve, hogy fiát, aki IV. Béla rokona, és így törvényes örököse, a magyar trónon szívesen látnák,⁸⁵ rátermettségét és alkalmasságát az uralkodásra pedig mással nem is bizonyíthatná jobban, mint hogy Szent István koronáját a csehektől megszerzi, s ez esetben akadálytalanul Magyarország királya lehet.⁸⁶

III. Ottó bajor herceg (1290–1312) Magyarországra hozatalában egyébiránt a 14. század közepén keletkezett krónikakompozíció tanúsága szerint is Henrik fiainak volt oroszlánrésze.⁸⁷ Az 1305-ben Sopronba érkező Ottó jöveteléről követek értesítették a nádort, akinek állítólag első kérdése a küldöttekhez arra irányult, vajon a bajor herceg magával hozta-e a koronát, s a megerősítő válasz hallatán Iván (János) maga is Sopronba vonult, majd Budáig kísérte a bajor jelöltet.⁸⁸ Úgy tűnik, Ottó megkoronázásakor és rövid uralkodása folyamán nem vállalt a korábbihoz hasonló aktív szerepet.

A nádor utódai

Már Wertner Mór is utalt arra, hogy a Kőszegiek politikai súlya a trónviszályok zavaros időszakában cseppet sem rendült meg, sőt a korábbihoz képest megerősödött és megszilárdult.⁸⁹ A család oligarchikus magánhatalmának alapjául szolgáló

81 „ist darinne manic mann/dem daz von graf Yban/harte sere versmahte/daz er einen kunic brahte/an iren willen in daz lant” – SRK 80378–80382.

82 II. Vencel magyarországi látogatásával kapcsolatban lásd: Skorka, 2013b. 252.

83 SRK 83293.

84 SRK 87429–87432.

85 „daz kint hochgebom/von kunic Walans geslehte” – SRK 86262–80263.; „nu heten si aber gern/zu kunic einen man/gebom von kunic Welan/der waer darzou ir rehter erbe” – SRK 86266–86269.

86 „ob er mit sinen sinnen/ab dem von Beheim möht gewinnen/die krone, diu von sant Stephan/der Unger kunicrich erbt an/so het der fürste junge/deheine irrunge/er wurd ein kunic mehtic/in Unger” – SRK 86281–86288.

87 *Képes Krónika*, 122.

88 SRK 87325–87371.

89 Wertner, 1895. 140–141.

tartomány kiépítésében egyedülálló szerepet játszó Iván (János) nádor halálát a rendkívül jól értesült rímes krónika az 1308. év Judica vasárnap utáni péntekére (április 5.) teszi.⁹⁰ A Vas, Zala, Moson, Sopron és Győr megyékre kiterjedő uralmi körzet élére utódként az 1297-ben elhunyt Gergely idősebb fia, Miklós állt. Neve, mintegy az Iván-ágot képviselő legtekintélyesebb személyként, szerepel abban az 1309. június 4-én kelt okmányban, melyet a Kőszegi család I. Károly uralkodását (1301–1342) elismerendő bocsátott ki,⁹¹ amely forrásban egyébként nagybátyjának, Jánosnak a neve újfent nem kerül elő.

Miklós mint határszéli birtokos azonban nem csupán Károly magyar király iránt érzett elkötelezett hűséget, hanem a tartományával határos területek élén álló Habsburgok iránt is. 1312. január 23-án arról értesülünk, hogy a stájer határ közelében fekvő Fürstenfeldben az ekkor tárnokmesteri méltóságot viselő Miklós a maga és fivére, András, valamint atyafiai, vagyis apjának unokatestvérei, Henrik fiai, Miklós győri püspök, Péter bodrogi ispán, valamint János lovászmester nevében megerősíti a korábban, (Bécs)újhelyen I. Albert utódával, Frigyes osztrák herceggel kötött szerződését. Miklós és Frigyes találkozásának – melyre a Kőszegi–Habsburg-viszonylatban már-már hagyományosnak mondható stájerországi (Bécs)újhelyen került sor – időpontja nem ismert, minden kétség nélkül állíthatjuk azonban, hogy bizonyosan Iván (János) nádor halála és az I. Albert ellen 1308. május 1-jén elkövetett halálos kimenetelű merénylet utánra tehető. Nem tudjuk továbbá azt sem, pontosan mit tartalmazott a megállapodás, de a fürstenfeldi megerősítés alapján egyezségüknek bizonyosan része lehetett, hogy az említett Kőszegiek a herceget és testvéreit mindenki ellen segítik. Cserébe a herceg is támogatja a Kőszegieket mindenki ellenében, továbbá az Iván (János) által birtokolt földeket és területeket a herceg Miklós és rokonai kezén hagyja, s a Kőszegiek sem veszélyeztetik a Habsburgok birtokait.

A Habsburgokkal történő szövetségekötés kapcsán ugyanakkor Miklós nem feledkezett meg a magyar uralkodóról sem. Az oklevél megfogalmazása szerint ugyanis a család I. Károlyt ugyanolyan lekötelezetten kívánta szolgálni, mint Frigyes herceget.⁹² Az elkötelezettség a magyar király irányába azonban lanya volt, mint jól tudjuk, hogy a család tagjai feltűnően kerültek I. Károly udvarát, nincs egyetlen arra vonatkozó forrás sem, amelyben azt olvashatnánk, hogy a Kőszegiek, illetve familiárisaik részt vettek volna az ország egyesítése során az uralkodó valamely hadjáratában.⁹³ Az 1309. és 1312. évi okmányok a Kőszegiek kettős elkötelezettségéről árulkodnak tehát, ami a Nyugat-Dunántúlon birtokos családok esetében nem szokatlan jelenség.⁹⁴ A fürstenfeldi dokumentum alapján mindenesetre joggal juthatott Zsoldos Attila arra a következtetésre, hogy 1314-ben bekövetkezett haláláig a Kőszegi család

90 SRK 93707–93708.

91 Zsoldos, 2016a. 221–222.

92 *„Domino Karolo, dei gracia regi Hungarie, domino nostro, ... , nostris cum seruitiis, sicut domino prefato, per omnia volumus obligari.”* – CD VIII/1. 488.

93 Engel, 2003. 337.

94 A „kétlaki” nemességgel kapcsolatos ismertebb eseteket a 15–16. század fordulójáról tudunk felvonultatni. Lásd: Péterfi, 2014. különösen: 87–128.; Péterfi, 2016; Csermelyi, 2013.

fejévé Miklós lépett elő.⁹⁵ Ezen a ponton azonban felmerül a kérdés: miért hiányzik Miklós nagybátyja, Iván (János) nádor fia, János ezúttal is a forrásból?

Miklós 1314 elején bekövetkezett halálával a nagypapa által kiépített nyugat-dunántúli tartomány élére Miklós öccse, András állt, aki Veszprém megyével szemlátomást tovább növelte a kezén lévő területek nagyságát.⁹⁶ Kőszegi Andrással kapcsolatban ismert, hogy bátyjával ellentétben a megbékélés látszatára sem törekedett I. Károllyal. Midőn 1317 januárjában és februárjában a király II. Uros István szerb uralkodó (1282–1321) ellenében, átkelve a befagyott Száván Macsó várát ostromolta, András az osztrák herceg alattvalóinak segítségével kísérletet tett arra, hogy elfoglalja Sopron és Győr városokat. Ausztriai német bárókkal (*cum quidam barones Theotonicis de Austria*) erősítette akkor is András a seregét, mikor a határszéli városokat, mezővárosokat és a királypártiak birtokait dúlta. Ezt tudjuk meg egy 1319-ben kelt oklevélből, amelyben az Andrással és támogatóival szembeszálló Nagymartoni Pál és Lőrinc királyi adományként kapja a Sopron megyei Kabold várárt.⁹⁷ Az András elleni haderőt Felsőlendvai Miklós vezette, aki vereséget mérve a Kőszegiek seregére, hat ausztriai előkelőt is fogságba vetett.⁹⁸ A bárók közül az egyiket, bizonyos *Stadeukert* a Kanizsai család őse, Csornai Imre fia Lőrinc saját sérülései dacára ejtette foglyul Kőszeg közelében.⁹⁹

A Kőszegi András oldalán harcoló *Stadeuker*, más forrásban *Scedeker* minden kétséget kizáróan a stájer előkelők sorába tartozó *Stadecker*, illetve *Stadeck* fivérek egyike, *Hartnid* vagy *Rudolf* lehetett.¹⁰⁰ Ők az okleveles forrásanyagban rendszerint együtt szerepelnek, egyaránt összefüggésbe hozhatók a Wallseekekkel és a Habsburg herceggel, ugyanis *Hartnid* a Wallsee család ennsi ágához tartozó *Heinrich von Wallseenek* a vejeként tűnik fel, míg *Rudolfról* tudjuk, hogy *Konrad von Pottendorf* vejeként *Frigyes osztrák herceg* hitelezője volt.¹⁰¹ Ausztriai támogatói azonban nem csak Kőszegi Andrásnak akadtak. Az 1314 nyarán, Bécsben megkötött osztrák–magyar szövetség jegyében kaphatott I. Károly 1317-ben segítséget többek között attól a *Rudolf von Pottendorftól*, aki az imént említett *Konrad unokaöccse* volt,¹⁰² és aki minden bizonnyal bátor helytállást tanúsíthatott Kőszegi Andrással szemben, mivel 1317 novemberében már soproni ispánként írt levelet.¹⁰³ Bizonyosnak tekinthető, hogy Kőszegi András 1317. évben elszenvedett vereségei a nyugat-dunántúli Kőszegi-territórium felbomlását jelentették.¹⁰⁴ Kőszegi András

95 Zsoldos, 2016a. 222.

96 Engel, 2003. 337.; Zsoldos, 2016a. 219.

97 CD VIII/2. 199–201.

98 A fogságba esett hat ausztriai báró: *Scedeker*, *Gelleuser*, *Pronnar*, *Preguar*, *Wyrdusmodar* és *Preghamar* néven szerepel az oklevélben, közülük öt azonosítása teljességgel kétséges. AO II. 69–71.

99 *Sopron vm.*, I. 84–86., 108–113.

100 *Pirchegger*, 1951–1958. II. 215–230.

101 *Weinhold*, 1860. 168.

102 *Haider*, 1970. 55.

103 *Sopron vm.*, I. 79.

104 Engel Pál Kőszegi András nevéhez két fegyveres akciót köt: egy 1317. évit és egy 1319. évit. Vö. Engel, 2003. 347., 350. Minden jel szerint azonban egyetlen 1317. évhez kötődő felkeléssorozatról van szó, amit Engel egyébként maga is elképzelhetőnek tart. Vö. Engel, 2003. 402. 160. jegyz.

ettől kezdve a nyugati határszélre szorult vissza, és 1324-ben bekövetkezett haláláig vagyonát és várainak egy részét megtarthatta, így átadhatta azokat örökösének, aki – mint már fentebb utaltunk rá – nagybátyja, János volt.

„Farkas” János színre lép

Eddig az időpontig semmilyen közvetlen és közvetett adattal nem rendelkezünk Iván (János) nádor ifjabb fiára, Jánosra vonatkozóan. A helyzet azonban 1325-ben, vagyis a „mohó farkas” halála után 17 esztendővel, egyszeriben megváltozik. A fiú, akinek személye eddig teljes homályba burkolódzott, úgy lép be történetünkbe, hogy az elődök méltó utódát láthassuk benne. 1325. június 23-án Reszneki Herbord fia Herbord arról számol be az uralkodónak, hogy néhány nappal korábban, június 9-én a Zala megyei Nemti vár várnagya, Kabának nevezett Demeter, urának, Henrik fia János fia Jánosnak parancsára és utasítására Herbord Resznek nevű birtokára tört. Herbord a németektől való félelmében (*formidantes potenciam Theutonico-rum*) elbújt, mégis két helyen megsebesítették, fivérét megölték, hat szerviense életveszélyes sérülést szerzett, 15 lovukat elhajtották, fegyvereiket elvitték.¹⁰⁵ Az igazság kiderítésére az uralkodó a vasvári káptalant kérte fel, amelynek július 7-i okleveléből kiderült, hogy a kiküldöttek által megkérdezett személyek elismerték Demeter hatalmaskodását, az azonban nem nyert bizonyítást, hogy tettét ura parancsára hajtotta végre.¹⁰⁶ Ha bizonyítást nem is nyert, valójában kevés esélyét látjuk annak, hogy a várnagy saját szakállára verbuvált volna össze a határmente német lakosságából egy kompániát. A rajtaütésben sokkal inkább a néhai Iván (János) jól bevált módszerét látjuk viszont, s nem lehet kétségünk a tekintetben, hogy a határszélre szorult fia is gyakorta élt ezzel a lehetőséggel, hogy jóllakassa híveit.

Egy bő hónappal később, augusztus 1-jén Iván (János) egykori nádor fia, János Sárváron bocsátott ki oklevelet, melyben tudatja, hogy a rokona (*per [...] fratrum*), Gergely fia András által betegágyának esve (*in lectum aegritudinis incidisset*) tett rendelkezését, mellyel az a Sopron megyei Hidegség és Fertőhomok (*Hwmuk*) birtokokat a felsőkethelyi Boldogságos Szűz-egyháznak adta, a maga részéről jóváhagyja, és a birtokokra vonatkozó okleveleik, valamint privilégiumaik másolatát átadja a monostornak.¹⁰⁷ 1327 augusztusában már arról olvashatunk, hogy I. Károly jutalmazza országbíróját, Köcski Sándort, mivel az a természetes ura ellen királyi várakat és jogokat kisajátítva fellázadó (*contra [...] dominum suum naturalem castra et jura regalia detinentem se opponens*) János egykori nádor fia János megfélemezésekor annak négy jelentős várát, Sárvárt (*Saruuar*), Alsó- és Felsőköszezet (*Kethkeuzegh*), valamint Újvárat (*Wyuar*) az azokhoz tartozó várkerületekkel és falakkal hódoltatta.¹⁰⁸

105 *Zala okl.*, I. 184.

106 DL 2303.

107 CD VIII/3. 129.

108 HO I. 147.

Tudjuk azt is, hogy az uralkodó minden eszközt megragadott a Kőszegiek magyarországi híveinek megnyerésére, ugyanis teljhatalommal ruházta fel az ország-bírókat arra nézvést, hogy a hadjárat során a János szolgálatát felmondók és a Szent Korona hűségére visszatérők számára (*ad fidelitatem sacre corone regie debitam redeuntibus*) szabadon tehet bármilyen ígéretet és birtokadományt, amelyet I. Károly érvényben hagy és megerősít majd.¹⁰⁹ Ennek hatására hagyták el Jánost Győr nembeli Óvári Konrád fiai, Tamás és Miklós, valamint rokonuk, Bernhard fia Miklós is.¹¹⁰ Az is biztosnak látszik, hogy Kőszeg, (Német)újívár és a János korábbi tartózkodási helyéül szolgáló Sárvár ekkor végleg kikerül a Kőszegiek Vas megyei birtokai-ból és királyi kézbe megy át. Az egykori Kőszegi-tartomány központi területén így újra Borostyánkő, vagyis Bernstein lesz János legfontosabb vára. Ahogy arra már fentebb utaltunk, 1333. március 27-én innen keltezett. Az első, 1325-ben Sárváron kiadott okleveléhez képest az 1333. évi irat *intitulatió*jában változást tapasztalunk, jelesül János megnevezése egy ragadványnévvel bővült: Farkasnak nevezett János, János egykori nádor fia (*Johannes dictus Farcas, filius domini Johannis quondam palatini*) az okirat kiállítója.¹¹¹ Az osztrák elbeszélő források méltán híres „lupus rapax”-ának fia tehát a megváltozott körülmények dacára nemcsak tetteit tekintve, de nevében is apját idézi. A kérdéses dokumentumban is éppen az apját hűségesen szolgáló Geregye nembeli Egervári Kalmer fiainak, Jánosnak, Miklósnak és Istvánnak adja vissza azt a Zala megyei Pózva nevű birtokot, amelyet még apja vásárolt meg Kalmertől száz márka ezüstért.¹¹²

Mindezen források alapján erősen feltételezhető, hogy Iván (János) nádor kisebb fia, „Farkas” János nem az a háttérben meghúzódó személy lehetett, aki előbb teret enged fivére mindkét fiának, majd azok halála után maga is rákap a hatalmaskodás és a király elleni lázadás ízére. Magyaráznunk kell tehát, miért nem bukkan fel 1325-nél korábban a forrásokban. Miért nem részesül apja és fivére oldalán az 1292. évi Martell Károly-féle hűbéradományban? Vajon minek tudható be, hogy idősebb unokaöccse és nem ő az Iván-ágot képviselő legtekintélyesebb családtag az 1309-ben kiadott, I. Károly hatalmát támogató nyilatkozatban? Miként fordulhat elő, hogy nem találkozunk a nevével a Fürstenfeldben, 1312-ben megkötött Habsburg-Kőszegi-megállapodásban sem? Feltevésünk szerint „Farkas” János Iván (János) nádor életének vége felé, apja 1308 áprilisában bekövetkezett halála előtt nem sokkal született, így 1292-ben még nem élt, 1309-ben és 1312-ben pedig zsenge gyermekkorával magyarázható, hogy nem került be a kérdéses okiratokba. Ha állításunk tartható, „Farkas” János első, 1325. évi felbukkasakor ifjú lehetett még, amely feltevésünket támogatja a győri káptalan 1326. szeptember 15-én kiállított oklevele, mely mielőtt átírná a fentebb ismertetett, 1325. augusztus 1-jén Sárváron kelt, András-féle rendelkezést jóváhagyó okiratot, annak kiállítóját ekként nevezi meg: *nobilis iuvenis magistris loannis, filii condam loannis palatini*.

109 UB IV. 3.

110 UB IV. 2–4.

111 *Zala okl.*, I. 270.

112 Uo. Zsoldos Attila szerint Kőszegi Iván (János) inkább lerombolhatta, mint megvásárolta Kalmertől, s az 1333-ban kifizetett összeg Kalmer fiainak kártérítésül szolgálhatott. Lásd: Zsoldos, 2016b. 18.

A néhai János nádor János nevezetű fia tehát 1326-ban ifjú nemesként jelenik meg a győri káptalan okiratában, vagyis nem az Iván-ág valamennyi tagját túlélő nagybácsit tisztelhetjük benne, hanem sokkal inkább a nádor kései gyermekét, aki ez idő tájt érhetette el a nagykorúságot.

A „Szent Korona lázadói”

Vas megyei várainak 1327. évi elvesztése nem szegte a hűség útjáról letért „Farkas” János kedvét, aki minden jel szerint csak a kínálkozó alkalmat várta, hogy I. Károlylyal szembeni ellenszegüléséhez megfelelő társakat találjon. 1335 őszén a magyar uralkodó Habsburg-ellenes szövetségre lépett János cseh királlyal (1311–1346),¹¹³ a viszony elmérgesedése miatt 1336. január elején a Habsburg hercegek már a magyar király alattvalóinak körében toboroztak híveket.¹¹⁴ Két olyan dokumentumot is ismerünk, amelyben a Habsburgok oldalára átálló magyarországi nemesek önként vállalták, hogy az osztrák hercegek *servitorai* lesznek, s minden jelenlegi és jövőben megszerzett várukkal, városukkal, erődítményeikkel, embereikkel és szolgáljukkal őket, valamint örökösüket hűen szolgálják, ahogy a hű *servitorok* tartoznak uraikat éjjel s nappal szolgálni. Esküt tettek arra is, hogy a magyar királlyal és feleségével, továbbá azok alattvalóival, illetve szövetségeivel a hercegek tudta és akarata nélkül nem kötnek békét.¹¹⁵

A két említett hűségnyilatkozat a Babonić családhoz tartozó Steničnjaki István bán fiaihoz, Györgyhöz, Déneshez és Pálhoz, illetve a Kőszegi családhoz tartozó Lékai Jánoshoz és fivéreire, valamint Lékai Miklós özvegyéhez és fiaihoz köthető. Nem lehetnek kétségeink arra vonatkozóan, hogy bár írásos nyoma nem maradt fenn hűségesküjüknek, a Kőszegi család Iván-ágához tartozó „Farkas” János és unokatestvérei, a Henrik-ághoz tartozó Péter és János is hasonlóképpen kötelezték el magukat. Sejthető mindez abból, hogy az 1336 februárjában kirobbant háborút lezáró fegyverszüneti szerződés utolsó bekezdésében nevükkel¹¹⁶ mint a magyar uralkodó ellen jelenleg is osztrák hercegek pártfogásában lázadó személyekkel (*rebelles, nunc sub fauore et subtergio dictorum ducum existentes*) találkozunk.¹¹⁷

A lázadók között első helyen szerepelnek „Farkas” János unokatestvérei: Kőszegi „Herceg” Péter (*Petrum Ducem filium Henrici*) és fivére.¹¹⁸ Velük kapcsolatban más forrásból is tudjuk, hogy midőn Károly az osztrák hercegekkel az ország határainak (*in facto metarum et limitatinum regnorum et terrarum*) ügyében háborút folytatott, az említett Kőszegiek, mint a Szent Korona lázadói (*sacra corone re-*

113 A szövetség részleteire lásd: Skorka, 2013c. 462–463.

114 Skorka, 2013c. 464.

115 Az 1336. január 7-én és január 20-án kelt oklevelek. Az oklevél magyar nyelvű fordítását lásd: KRE 177–179.

116 Az 1336. évi osztrák–magyar háború eseményeire lásd: Wertner, 1905. 435.; Skorka, 2013c. 465–467.

117 A János cseh király közvetítésével, 1336. október 9.–december 13. között létrejött fegyverszüneti megállapodást lásd: *Diplomataria*, I. 274–275. Tartalmára vonatkozóan lásd: Skorka, 2013c. 469.

118 *Diplomataria*, I. 275.

bellantium demerita),¹¹⁹ a hercegekhez csatlakoztak. Péter Szlavóniát osztrák kézre próbálván játszani, az ellenség seregét bevezette a tartományba, s saját váraiból kettőt, Sztrigót és Orbolcot a hercegeknek átadott.¹²⁰ A fegyverszüneti szerződésben felsorolt lázadók sorában második helyen „Farkas” Jánost (*Johannem filium Johannis filii Henrici*) találjuk, majd István egykori bán fiát, Pált (*Paulum filium Stephani quondam bani*) és fivéreit,¹²¹ utóbbiak kétségkívül azonosak az 1336 elején Habsburgoknak hűségesküt tevő Steničnjaki István bán fiaival, Györggyel, Dénessel és Pállal.

A fegyverszüneti megállapodás lejártával, 1337. szeptember 11-én Pozsonyban békét kötött Károly magyar király II. Albert és I. Ottó osztrák hercegekkel. Az egyezséggel lényegében megújították az 1328. szeptember 21-én kelt brucki megállapodást, illetve annak 1331. szeptember 2-án kelt pozsonyi megerősítését,¹²² kiegészítve azzal, hogy I. Károly magyar király az osztrák hercegek javára lemond a Kabold szomszédságában fekvő Schwarzenbachról, illetve Bernhardsthalról, míg az osztrákok visszaszolgáltatják Ankensteint.¹²³ A várcsere körül azonban komoly huzavona alakult ki. Schwarzenbach október 4-én még Jolsvai Leusták soproni ispán kezén volt, aki várnagyként esküvel fogadta, hogy amint a hercegek lemondanak Ankenstein váráról, haladéktalanul visszaszolgáltatja nekik Schwarzenbachot.¹²⁴ A stájer–magyar határon álló Ankenstein, másként *Bornyl* várral kapcsolatban tudjuk, hogy 1258-ban Gutkeled nembeli István stájerországi magyar helytartó a stájerektől elszenvedett vereségét követően idemenekült vissza, vagyis a vár ekkor még a magyar félhez tartozott.¹²⁵ *Bornyl* az 1291. évi hainburgi békében is szóba került, nevezetesen annak kapcsán, hogy az osztrák fél a vár magyaroknak történő átadását megfontolás tárgyává teszi, vagyis a vár ekkor már nem volt magyar kézen.¹²⁶ Az alsó-ausztriai Schwarzenbachot az 1254. évi egyezés révén kapta meg Magyarország, s az osztrákok bizonyosan nem az 1337. évben kilátásba helyezett várcsere útján jutottak újra a birtokába, hanem 1362-ben – a tanulmányunk elején említett osztrák–magyar szövetség létrejötte révén – kapták meg I. Lajos magyar királytól.¹²⁷

Az 1337. évben előirányzott várcsere tehát alkalmasint nem történt meg, ezért az osztrák–magyar határszakaszon nem állt helyre a béke, ami abból is látszik, hogy 1339 júniusában Luxemburgi Károly morva őrgróf Pozsonyba érkezett,

119 Engel, 1989. 103.

120 „...et in partes Scavonie intra terminos regni nostri validum exeercitum eorundem ducum adduxit, [...] duo castra sua Ostruch et Worbouch vocata intra limites regni nostri sta ad hoc, út illam partem regni nostri eisdem ducibus subiugare valeret, in manus et potestatem eorundem ducum [...] assignavit.” – Engel, 1989. 104.

121 *Diplomataria*, I. 275.

122 A Lajta menti Bruckban kötött békére és a pozsonyi megerősítésre lásd: Skorka, 2013c. 457., 460.

123 CD VIII/4. 241–242. Wertner feltételezése szerint az oklevélben *Pernstal* alakban szereplő település Bernsteinnel azonosítható, valójában azonban az alsó-ausztriai Bernhardsthalról van szó. Vö. Wertner, 1903. 796.

124 UB IV. 233–234.

125 Wertner, 1903. 795.

126 *Békeszerződések*, 92.

127 CD VIII/4. 289.

hogy közvetítsen a hercegek és a magyar király között.¹²⁸ Ugyanekkor június 30-án a magyar király utasította a Moson megyei Lajtakáta határőreit (*spiculatores*), hogy feladatukat szünet nélkül, jó és gyors lovakkal, kellően felfegyverezve végezzék,¹²⁹ ami arra enged következtetni, hogy Ausztria felől veszély fenyegette a mosoni határszakaszt. Vélhetően 1339-ben történt, hogy a Lajtát átlépő osztrákok bevették a Lajta-hegyet, mire I. Károly lovászmesterét, Lackfi Istvánt küldte ellenük, aki a területet visszafoglalta, és ide építtette fel Szarvkő várát.¹³⁰

Az 1339. évi osztrák–magyar határvillongás a királyi felség hűtlenei körében is következményekkel járt. Voltak közöttük olyanok, akik felismerték, hogy dacosságuk, mely a hűség útjáról letérítette őket (*recognoverunt huiusmodi ipsorum morositatem hactenus extra viam fidelitatis fecerunt*), mind számukra, mind pedig utódaiknak kárára van, s igyekeztek visszatérni az ország lakossága körébe. Ezek közé tartoztak Kőszegi „Herceg” Péter fivérének, Jánosnak gyermekei, akik apjuk halála után, 1339 májusában elnyerték Károly bocsánatát és kegyét.¹³¹ Akadt azonban, aki nem követte atyafiai példáját és nem a magyar uralkodónak való behódolást választotta. Ő volt Kőszegi Iván (János) nádor fia, „Farkas” János, aki utolsó magyarországi várának, Bernsteinnek emlékét nevében őrizve, Jánosként, avagy Ivánként 1339 júniusától Habsburg-szolgalatba állt.¹³²

Graf Iban von Bernstein

Miként arra már korábban utaltunk, Iban von Bernstein¹³³ gróf II. Alberthez történő átpartolása után nem sokkal igen tetemes kölcsönösszegek folyósítása fejében zálogot szerzett a neunkircheni törvénykezés jövedelmeiből. Minden jel szerint a Magyar Királyságból elköltöző gróf az elkövetkezendő időszakban a (Bécs)újhelytől délnyugatra, egykori várától, Bernsteintől nagyjából 40 kilométerre fekvő Neunkirchenre és annak vonzáskörzetére koncentrált a jószágait, haszonvételeit és zálogbirtokait. 1349-ben feleségével támogatták a Neunkirchentől délre fekvő kirchbergi (Kirchberg am Wechsel) Domonkos-rendi apácakolostort tűzifával és épületfával,¹³⁴ s nem sokkal később, 1352-ben Ulrich von Stubenberg-től megvásárolták a kirchbergi tizedek haszonvételeit is, amelynek harmada az apácákat illette.¹³⁵ 1353-ban feleségével újabb haszonvételt szerzett a Neunkirchen és (Bécs)újhely között

128 *Önéletírás*, 178–179.

129 CD VIII/4. 375-376.

130 Wertner, 1905. 436.

131 Engel, 1989. 107.

132 Lásd a 10–11. lábjegyzetet!

133 A továbbiakban Kőszegi Iván (János) nádor fiának, „Farkas” Jánosnak az osztrák szakirodalomban emeletán legelterjedtebbnek mondható névváltozatát használjuk.

134 Wissgril, 1876. 75.

135 NÖLA StA Urk. 439.

fekvő Hettmansdorf tizedeiből.¹³⁶ 1357-ben további jövedelmekre tett szert Kirchberg és Feistriz (Feistriz am Wechsel) területén.¹³⁷

1360-ban hozzájutott a Neunkirchentől délnyugatra fekvő priggilitzi plébánia Glogglitzban lévő jövedelmeinek egy részéhez, illetve (Bécs)újhely és a magyar határ (*ungerischen gemerkh*) közötti területen, továbbá a stájer–magyar határon fekvő Hartbergben, Semmeringben is haszonvételeket szerzett.¹³⁸ Bizonyosan rendelkezett jószágokkal a Priggilitz és Gloggnitz között húzódó Stuppachgrabenen és a közelében elhelyezkedő Rehgrabenen is.¹³⁹ 1371-ben a Gloggnitz közelében található Schlaglban vett birtokot,¹⁴⁰ majd két esztendővel később Kirchbergtől délnyugatra, Molzeggenben jutott újabb jövedelemhez.¹⁴¹ A Neunkirchen körüli jószágok talán legdélebbi kiszögellését az a Neuwald jelenthette, amelyet a gróf kegyes adományként 1373-ban ajándékozott a raachi (Raach am Hochgebirge) plébániának.¹⁴² 1376-ban újabb járadékot vásárolt Aspangtól (Aspang-Markt) délnyugatra Langeggben,¹⁴³ majd még ugyanebben az évben bérbe vette a reichersbergi kolostor aspangi tizedeit.¹⁴⁴ 1379-ig a schwarzaui (Schwarzau am Steinfeld) tizedekből befolyó jövedelmet is élvezte.¹⁴⁵

Utaltunk már rá, hogy Iban von Bernstein gróf Stájerországon kívül Alsó-Ausztriában is igyekezett megvetni a lábát, jelenlétével a tartományban átköltözésétől kezdve számolhatunk. 1348-ban malmot vásárolt a Cseh Királyság határában fekvő Peigartenben,¹⁴⁶ majd egy esztendővel később bor- és gabonatedeket vett bérbe a melki apátságtól Leobersdorfban.¹⁴⁷ Otto von Maissau halála előtt két évvel, 1357-ben jövedelmeket biztosított a gróf számára a Maissau közelében lévő Kalladorfban.¹⁴⁸ 1364-ből rendelkezünk adattal az alsó-ausztriai Wöllersdorfban és a szomszédos Marchgrabenben gabona- és bortized-érdekeltségéről.¹⁴⁹ 1367-ben házat vásárolt Bécsben, a Renngassén, a bécsi skót bencések kolostora mellett 150 font bécsi dénárért.¹⁵⁰ 1376-ban értesülünk érdekeltségéről a (Bécs)újhely szomszédságában fekvő Winzendorfban, illetve az alsó-ausztriai Piestingben és Ramsauban.¹⁵¹ 1378-ban a Bécs és Klosterneuburg között elhelyezkedő Nußdorfban lévő

136 NÖLA StA Urk. 451.

137 NÖLA StA Urk. 521.

138 NÖLA StA Urk. 599.

139 NÖLA StA Urk. 758.

140 NÖLA StA Urk. 811.

141 NÖLA StA Urk. 855.

142 NÖLA StA Urk. 844.

143 NÖLA StA Urk. 912.

144 OÖUB IX. 81. Nr. 60. – http://monasterium.net/mom/AT-StiAR/ReichersbergCanReg/1376_V_11/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

145 Mayer, 1924. 364.

146 NÖLA StA Urk. 370.

147 SaM 1349. III. 25. – http://www.mom-image.uni-koeln.de/AT-StiAM/MelkOSB/AT-StiAM_MelkOSB_13490325.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

148 SaS 1357. V. 25. – http://monasterium.net/mom/SaeuOCist/1357_V_25/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

149 Mayer, 1924. 239.

150 NÖLA StA Urk. 705.

151 NÖLA StA Urk. 914.

szőlőiről olvashatunk.¹⁵² Még életének utolsó hónapjaiban is gyarapodott birtoka, ekkor vette zálogba III. Albert osztrák hercegtől négyezer font bécsi dénár kölcsönösszeg fejében Gutenstein várát.¹⁵³ Mindezekhez azonban szükséges hozzáfűznünk, hogy az 1360-as évek második felétől egyre gyakrabban találkozzunk nevével soproni, neunkircheni zsidók számára kiállított kötelezvényekben. Életének utolsó, 1382. évében öt ilyen adóslevél született három különböző zsidó hitelező (Jacob, Mosche, David fia Jeklein) számára összesen 193 font bécsi dénár tartozásról.¹⁵⁴

Mint már utaltunk rá, II. Albert osztrák herceg 1339-ben biztosította Ibanak mindazon jogokat, amelyek tartományai *ministerialis* nemeseit megillették. Iban apját mint a Magyar Királyság nádori tisztséget viselt előkelőjét – ahogy fentebb idéztük – az Ausztria területén született latin nyelvű források *comes*ként emlegették, a német nyelvűek ennek megfelelően a *graf* kifejezést használták. Az osztrák herceghez átpártoló fiú természetesen örökölte apja címét, s így a társadalmi elit sorába tartozott. Tekintélyét emelte, hogy a 13. század végére Ausztria valamennyi tartományában az ősi grófi családok száma megcsappant, a stájer, osztrák, karintiai elit soraiban így keletkezett űrt az addigi *ministerialis* családok felemelkedése ellensúlyozta. Ibanra Ausztria területén úgy tekintettek, mint a csekély számú fennmaradt, ősi grófi család egyikének képviselőjére, és éppen olyan megbecsültség övezte, mint a Schaunbergeket, a Pfannbergeket, az Ortenburgokat vagy elődjeik, a Sanneggek révén a Cilliket.¹⁵⁵ Azon okleveleket olvasva, melyekben Iban tanúként tűnik fel, nevét e családok képviselői előzik meg, a grófi címet viselő személyeket pedig a jelentőségüket tekintve cseppet sem elhanyagolható *ministerialis* nemzetségek, mint például a Kapellenek, Polheimék, Falkenbergerek, Puchheimék, Traunok, Wolfseggek, Neubergek, Maissauk, vagy a Habsburgok kíséretében Ausztria területére érkező sváb eredetű Wallseek, Landenbergek követik.

Iban az ausztriai előkelők sorában szemmel láthatóan gond nélkül vetette meg a lábát, ebben nem csupán grófi címe, de felesége révén a Wallseekhez fűződő családi kapcsolatai is segíthették. Iban rendszeresen feltűnik a különböző *ministerialis* családok magánokleveleiben mint a tanúk vagy vitás ügyekben a döntőbírók egyike. 1344-ben Gottschalk von Neubergnek és nagybátyja özvegyének örökség ügyében kirobbant viszályában hozott többedmagával ítéletet.¹⁵⁶ 1349-ben a Wallsee család ennsi és grazi ágának két-két tagjával, a linzi ágból egyedüli hozzátartozóként jóváhagyta és elismerte a drosendorfi ág tagjai közötti birtokfelosztást.¹⁵⁷ Ibanra a drosendorfi ághoz tartozó Eberhard von Wallsee 1350-ben tett végrendelete szerint is fontos szerep hárult, mert ameddig Eberhard fiai az elrendelt

152 NÖLA StA Urk. 980., 981.

153 OÖUB X. 122. Nr. 159. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1382_VII_17/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

154 *Reg. Jud.*, III. 1707., 1711., 1712., 1713., 1717.

155 Niederstätter, 2004. 27–28.

156 NÖLA StA Urk. 314.

157 OÖUB VII. 100–101. Nr. 102. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1349_III_29/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

misealapítványoknak nem tesznek eleget, nem vehetik tulajdonukba Merkenstein várát, mely arra az időre Iban és sógora, a linzi ághoz tartozó Eberhard von Wallsee birtokába kerül.¹⁵⁸ 1352-ben, midőn Iban feleségének unokaöccse, Heinrich lemond anyai örökségéről, anyai nagybátyjai, a Losenstein fivérek ragaszkodnak hozzá, hogy a lemondó nyilatkozaton tanúként Iban von Bernstein pecsétje is rajta legyen.¹⁵⁹ A gróf tanúként tűnik fel ezt követően sógorának, Eberhardnak és feleségének a schlierbachi kolostor 1355. évi alapító okiratában.¹⁶⁰ 1359-ben többek között Iban vállalt kezességet azért, hogy Beringer von Landenberg, a Kőszegiei előtt nem ismeretlen Hermann von Landenberg unokája, feleségének ígért 900 font bécsi dénár jegyajándékát kifizesse.¹⁶¹ 1362-ben a Wallseek grazi ágához tartozó Friedrich özvegye és unokaöccse közötti örökség tárgyában kitört viszályban vállalt újfent döntőbírói szerepet.¹⁶²

Mint már korábban utaltunk rá, 1364-ből származik az az okirat, amelyben Iban gróf elhunyt felesége, Agnes von Wallsee számára misealapítványt tett, méghozzá azokból a kalladorfi jövedelmekből, amelyeket – miként fentebb láttuk – Otto von Maissautól vásárolt meg. A gróf rendelkezése szerint Ágnes lelki üdvéért a fivére, Eberhard von Wallsee alapította säusensteini ciszterci kolostorban kellett misét mondani, ahol az Iban von Bernstein gróf által építtetett kápolnában örökmécseszt kellett égetni.¹⁶³ Felesége halála után Iban, aki eddig rendre részt vett a Wallseek belső ügyeinek rendezésében, már csak egyszer hozható összefüggésbe a családdal, mégpedig 1377-ben, mikor is a saját fiai által kiadott okiratban tanúsítja, hogy Ulrich és Peter lemondanak nagyapjuk, Eberhard von Wallsee rájuk eső örökségéről unokatestvérük, Georg von Wallsee javára.¹⁶⁴ Tanúként Ibannal utoljára 1378-ban találkozunk az Ehrenfels fivérek oldalán igazolt adásvételi szerződésben.¹⁶⁵

Iban von Bernstein Habsburg-udvarba történő belépése financiaális következményekkel járt. A hercegek anyagi támogatása, jól láttuk, 1340-ben egy 700 font bécsi dénár rúgó kölcsönnyújtással vette kezdetét, amihez idővel hozzáadódtak még további összegek. Így, mint fentebb utaltunk rá, a neunkircheni zálogbirtokot 1343-ra már 1800 font bécsi dénárnyi summa terhelte. II. Albert regnálása alatt ez az összeg tovább nem emelkedett. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a

158 SaS, 1350. X. 13. – http://monasterium.net/mom/SaeuOCist/1350_X_13/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

159 OÖUB VII. 280–281. Nr. 275. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1352_V_05/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

160 OÖUB VII. 402–404. Nr. 391. – http://monasterium.net/mom/AT-StiASch/SchlierbachOCist/1355_II_22/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

161 OÖUB VII. 678–680. Nr. 669. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1359_XII_13.1/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

162 OÖUB VIII. 91–92. Nr. 90. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1362_VII_27/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

163 Lásd a 18. lábjegyzetet!

164 OÖUB IX. 208. Nr. 164. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1377_III_01.1/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

165 OÖUB IX. 548. Nr. 437. – <http://monasterium.net/mom/OOEUB/1378.9/charter> (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

gróft alattvalói körébe befogadó herceg 1358 júliusában bekövetkezett haláláig Iban nem tűnik fel többet a herceg szolgálatában vagy környezetében.

Mindez egy csapásra megváltozik II. Albert fiának, IV. Rudolfnak hatalomra kerülésével. 1358 novemberében a herceg bécsi várában tanácsosai körében ítélik a Bécs és (Bécs)újhely között fennálló vitában, utóbbi polgárainak Bécsbe történő borbevitele és borárúsítása ügyében.¹⁶⁶ A tanácsstagok között valószínűleg (Bécs)újhely környéki érintettsége miatt ott szerepel Iban von Bernstein neve is,¹⁶⁷ aki ettől kezdve Rudolf környezetének elmaradhatatlan szereplője lesz. Az 1359. évben neve tanúként tűnik fel, midőn a herceg a Duna menti Hollenburgot *oppidum* teszi,¹⁶⁸ majd amikor eladományozza az örökös vadászmeisteri méltóságot,¹⁶⁹ illetve amint halála esetére misealapítványokat tesz,¹⁷⁰ valamint a pyhrni ispótlály kiváltságait megerősítő oklevélben.¹⁷¹ Mindez bizonyossá teszi, hogy Iban az esztendő januárjában, júniusában és novemberében is a herceg udvarában tartózkodott. A gróf IV. Rudolf okleveleiben az 1361. év végén ismét feltűnik, ekkor tanúsítja egyrészt az ennsi Szent György-kápolna megalapítását, melyet a Habsburg herceg az aquileiai pátriárka elleni sikeres háborúja felett érzett hálából hozott létre.¹⁷² Majd mintegy a sors furcsa fintoraként a Szent Korona egykori lázadójának neve tanúként a Habsburgok oldalán ott szerepel a bevezetőben emlegetett, Pozsonyban kiállított osztrák–magyar szövetséglevelében is.¹⁷³

A tanúskodások sora ezzel azonban még nem ér véget: Iban 1362-ben a Sankt Pöltenben lévő Szent Ipoly-kolostor tűzvészben elpusztult kiváltságainak megerősítésekor,¹⁷⁴ a következő esztendőben egy vásártartási jog januári adományozásakor,¹⁷⁵ illetve a lilienfeldi kolostor javainak és jogainak júniusi megerősítésekor is a herceg környezetében tartózkodott.¹⁷⁶ Bizonyosan tudjuk, hogy részt vett a herceg 1364. évi, bajorok elleni katonai akciójában, amely a Tirol hovatarozása kapcsán kirobbanó viszályhoz köthető.¹⁷⁷ A Ried közelében felállított táborban kelt oklevél elrendeli, hogy Bécsben a kézművesszabályzatok kibocsátása kizárólag a polgármester és a tanács jogában álljon, s többek között a gróf tanúsága mellett

166 A Bécs és (Bécs)újhely borkereskedése kapcsán kirobbant vitára lásd: Mayer, 1924. 287–288.

167 1358. november 3. WStLA HAU Nr. 515. – http://images.monasterium.net/pics/AT-WStLA/HA-U/WStLA-HA-Urkunden_00515_r.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

168 CDA-F II. 325–328. Nr. 734.

169 Wissgrill, 1876. 75.

170 SaM 1359. VI. 18. (korábbi kiadási adatok feltüntetésével) – http://www.mom-image.uni-koeln.de/AT-StiAM/MelkOSB/AT-StiAM_MelkOSB_13590618.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

171 OÖUB VII. 669–671. Nr. 659. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1359_XI_14/charter. (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

172 OÖUB VIII. 52–54. Nr. 51. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1361_XII_24/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

173 Lásd a 3. lábjegyzetet!

174 *Urkundenbuch*, I. 546. Nr. 458.

175 *Urkunden der Benedictiner-Abtei*, 247. Nr. 262.

176 *Urkunden des Zisterziensertiftes Lilienfeld*, 301–303. Nr. 799.

177 A Tirol birtoklása kapcsán kirobbanó bajor–osztrák ellentétre lásd: Niederstätter, 2004. 156–157.

jóváhagyja a mézáróscéh ekként létrejött státúumát.¹⁷⁸ A Rudolfhoz köthető utolsó oklevél, melyben a gróf neve előfordul, 1365. március 12-én kelt Bécsben, s a városban létrehozandó egyetem alapítólevelét tartalmazza. Szempontunkból érdekessége, hogy Iban nem egyedül szerepel benne, hanem Heinrich nevezetű fia társaságában.¹⁷⁹

Az 1365 júliusában elhunyt IV. Rudolfot fivérei, III. Albert és III. Lipót követték a kormányzásban. A hercegek bátyjuk után nemcsak üres kincstárat, de mérhetetlenül sok adósságot is örököltek.¹⁸⁰ Ennek fényében nem lepődhetünk meg, ha Iban gróf a Habsburg-okiratok tanúinak sorából átlép az adóslevelek kezesei és jótállói közé. Már az esztendő novemberében zálogbirtokok halasztott kiváltásáért vállal felelősséget többedmagával a hercegek számára.¹⁸¹ Mint láthattuk, a Habsburgok közvetlen szolgálata gyakori bécsi tartózkodást tett szükségessé, ettől az időponttól kezdve találunk utalásokat Iban gróf bécsi házvásárlására, melyről fentebb már említést tettünk, illetve bécsi ingatlanhoz kötődő jogára.¹⁸² 1369-ben a breisgauer Freiburg meghosszabbította az osztrák hercegek számára annak a 32 ezer aranyforintnak a visszafizetési határidejét, melynek egyik jótállója Iban gróf volt.¹⁸³

Az 1370–1371. évekre a hercegek finansziális nehézségein már csupán kényszerintézkedésekkel lehetett úrrá lenni, ebben a helyzetben olvashatjuk, hogy Iban von Bernstein nem csupán kezességet vállalt, de vissza is fizette IV. Károly római császárnak (1355–1378) azt a száz schock prágai garast, melyet a császár Albert és Lipót hercegeknek kölcsönzött. A hercegek az összeget ugyanis ráterhelik arra a neunkircheni zálogbirtokra, melyet Iban még apjától szerzett.¹⁸⁴ Iban tanúként abban az 1373. évi oklevélben is szerepel, amely kimondja a Habsburg-tartományok oszthatatlanságát, ugyanakkor felosztja Albert és Lipót között a birodalmon belüli hatásköröket.¹⁸⁵ Itt jegyeznénk meg, hogy az 1379. évi neubergi (Neuberg an der Mürz) szerződésben, amely ténylegesen felosztotta a tartományokat a hercegek között, Iban közvetve szerepel: midőn a neunkircheni tartományi törvénysszék bevételeit Lipót alá rendelik, utalnak rá, hogy az ahhoz tartozó tizedet és más jövedelmet jelenleg zálog terheli.¹⁸⁶

A neubergi szerződés szerint tehát Iban stájerországi birtokai és jövedelmei III. Lipót területi egységéhez kerültek, az alsó-ausztriai pedig Alberthez. A gróf ezen időszakban egyre szaporodnak a hercegektől származó zálogbirtokok.

178 1364. augusztus 28., WStLA HAU Nr. 631. – http://images.monasterium.net/pics/AT-WStLA/HA-U/WStLA-HA-Urkunden_00631_r.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

179 Wissgrill, 1876. 76.

180 Niederstätter, 2004. 177.

181 *Reg. Habs.*, 1. 15.

182 Lásd a 150. lábjegyzetet! 1365. október 21., Bécs: WStLA HAU Nr. 655. – http://images.monasterium.net/pics/AT-WStLA/HA-U/WStLA-HA-Urkunden_00655_r.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

183 1369. október 18., LaB-W 21/2796.

184 *Reg. Habs.*, 2. 710.

185 OÖUB VIII. 654–656. Nr. 655. – http://monasterium.net/mom/OOEUB/1373_VII_25/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

186 ÖStA HHStA UR AUR 1379. IX. 25. – http://images.monasterium.net/pics/AT-OeStA-HHStA/AUR/HHStA_13790925_AUR_r.jpg (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

Erre utal egy 1375. évi oklevél, melyben III. Albert engedélyt ad Haug von Tybeinek és fivérének, hogy megváltásuk az Iban által zálogként tartott Mahrenberg (Radlje ob Dravi) várát.¹⁸⁷ Ugyanebben az esztendőben az Albert von Pottendorf kezén zálogban lévő Aspang várát és tartozékait Albert herceg jóvoltából Iban veszi át.¹⁸⁸ Miként arra utaltunk, az utolsó fennmaradt oklevél, amely Ibant a Habsburgokhoz köti, 1382. július 17-én kelt, III. Albert állította ki, s Gutenstein várát veszi zálogba benne a gróf négyezer font bécsi dénárért.¹⁸⁹ A hatalmas összegű kiadás élete utolsó hónapjaiban méltán magyarázza az ekkor felhalmozódó, zsidóktól felvett kölcsönöket, melyekről korábban említést tettünk.

A fennmaradt forrásanyag tükrében a bernsteini gróf utódaival kapcsolatban is érdemes néhány megállapítást tennünk. Ibannak a korábban már többször emlegetett Agnes von Wallseet megelőző feleségéről nem tudunk. A neunkircheni zálogból jegyajándékot biztosító oklevél szerint Ágnesnek és Ibannak 1343-ban már két gyermeke volt, vagyis feltehetően a jegyajándékra vonatkozó szerződés kelténél korábban kötöttek házasságot. Ágnes haláláról az 1364-ben férje által tett misealapítványból értesülünk, de egy 1363-ban kelt oklevél állítása szerint ebben az esztendőben Iban felesége már Elsbeth von Puchheim volt, aki a korábban többször említett, 1359-ben elhunyt Otto von Maissau özvegye volt.¹⁹⁰ Ágnes tehát már 1363-ban halott lehetett. Mivel Elsbeth von Puchheimnek az 1363. évi okirat az utolsó név szerinti említése, nem lehetünk bizonyosak abban, hogy az 1377 májusából fennmaradt adóslevélben,¹⁹¹ amelyet Iban von Bernstein gróf és neje állítottak ki, esetlegesen nem egy újabb feleség szerepel-e, akinek nevét nem ismerjük. Utaltunk már arra is, hogy a bécsi egyetem 1365. évi alapítólevelében Iban Henrik nevű fia is feltűnik, aki vélhetően gyermekei közül a legidősebb lehetett. Henrik minden jel szerint 1377-ben még életben volt, tekintve hogy feleségével, Annával részt vett egy birtokcserében.¹⁹² Láthattuk fentebb, hogy egy 1377. évi oklevélben Iban további két fiát, Ulrichot és Petert említik, amint lemondanak nagyapjuk, Eberhard von Wallsee örökségéről. 1379-ből olvashatunk utalást egy Johann nevű bernsteini grófra, aki a salzburgi egyházmegye alá tartozó Riegersburgnak a plébánosaként jelenik meg.¹⁹³ Feltehetően Iban újabb fiúutódáról van szó.

A gróf négy fia közül Ulrich és Peter tehát minden kétséget kizáróan Agnes von Wallseetől született. Heinrich és Johann a másik két fiú lemondó nyilatkozatában nem szerepelnek, ez jelentheti azt, hogy esetlegesen nem Wallsee lány volt az anyjuk, ami Heinrichnek a többiekhez képest igen korai, 1365. évi említése miatt azt feltételezi, hogy Ibannak Agnes von Wallsee előtt lehetett egy korábbi felesége is. Ez a feltételezett első feleség lehetett az elsőszülött Heinrichnek az anyja.

187 *Reg. Habs.*, 2. 1203.

188 Uo. 1310.

189 Lásd a 153. lábjegyzetet!

190 Tepperberg, 1978. 40–41.

191 OÖUB IX. 256. Nr. 202. – http://monasterium.net/mom/AT-StiAR/ReichersbergCanReg/1377_V_12/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

192 Wissgrill, 1876. 76.

193 OÖUB IX. 626–629. Nr. 516–517., 650. Nr. 536. – http://monasterium.net/mom/SaeuOCist/1379_VI_5/charter (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

Az egyházi pályára lépő Johannról ilyen jellegű feltevést megfogalmazni igen kockázatos volna, feltűnése a forrásanyagban Ulrichhal és Peterrel azonos időben történik, ráadásul plébániáját, Riegersburgot 1363-tól a Wallseek ennsi ágának birtokában találjuk.¹⁹⁴

Figyelemre méltó mindenesetre, hogy a fiúk közül három, Heinrich, Johann és Peter névadásakor a Kőszegi család hagyományait követte apjuk. Ulrich esetében ettől eltért, az ő személye ugyanakkor azért érdemel figyelmet, mert rá vonatkozóan több adattal is rendelkezünk. Tudjuk, hogy 1377-ben feleségével, Johannával, Reinprecht Turs von Sonnenberg lányával, az asszony apai örökségét eladják Kadold von Eckartsaunak és Ulrich von Maissaunak.¹⁹⁵ Ulrichot 1381 szeptemberében még az élők sorában találjuk,¹⁹⁶ 1382 januárjában azonban már azt olvashatjuk, hogy Iban eljegyzi az elhunyt Ulrich lányát, Annát, aki ekkor még nem töltötte be a 12. életévét, Kadold von Eckartsau fiával.¹⁹⁷ Egy 1382 júniusában Johanna és Iban között kelt egyezség dokumentuma Petert is néhány napra mondja.¹⁹⁸ Igen késői, 1397. évi említésből tudjuk meg, hogy Iban grófnak volt egy Anna nevű lánya is, aki ekkor Otto von Ehrenfels oldalán tűnik fel,¹⁹⁹ bizonyosan állíthatjuk azonban, hogy már 1385-ben is házások lehettek, ugyanis erre az esztendőre tehető az az oklevél, melyben az Otto és Rudolf von Wallsee között Iban von Bernstein elsősorban neunkircheni hagyatéka kapcsán kiobbant perről értesülünk.²⁰⁰

Tanulmányunk végéhez közeledvén fontos feltennünk a kérdést, vajon a magyar uralkodótól elpártoló és a Habsburgok hűségére átálló, hosszú életű Kőszegi utódnak, aki elsősorban a stájer–magyar határ közelébe koncentrált birtokait, kimutatható-e bármilyen kapcsolata a Magyar Királysággal az 1339–1382 közötti időszakban. Minden jel szerint az első eset, amikor visszamerészkedik az országba, az 1361. évi pozsonyi osztrák–magyar szerződéssel hozható összefüggésbe. Ezt követően 1368. június 27-én a Habsburgoknak ekkor már rendszeresen anyagi támogatást nyújtó Iban is készpénzre szorult, s augusztus 29-i visszafizetési határidővel 128 font bécsi dénárt vett fel Izsák soproni zsidó fiától, Smerleintől és Eberleintől.²⁰¹ Úgy tűnik, Izsák fiainak adóskörébe tartozott egy másik grófi család is a nyugati határszélről, jelesül a Fraknóiak őséneke tekintett Nagymartoniak.²⁰²

1374 decemberében Iban von Bernstein gróf a Kőszegiek régi szövetségeseinek számító Stadeck család sarjával, Rudolfal Fraknóban járt. Jelenlétükben egy

194 Niederstätter, 2004. 160.

195 NÖLA StA Urk. 5459.

196 *Reg. Jud.*, III. 1609.

197 NÖLA StA Urk. 1068.

198 *Reg. Jud.*, III. 1709.

199 OÖUB XI. 664–665. Nr. 740. – <http://monasterium.net/mom/OOEUB/1397.1/charter> (utolsó letöltés: 2017. március 22.).

200 NÖLA StA Urk. 1136.

201 *Magy-zsid. okl.*, VIII. 29.

202 Nagymartoni Miklós fia, Miklós 1374-ben vett fel kölcsönt a fent említett soproni zsidóktól, lásd: DF 258 206. Itt jegyeznénk meg, hogy Iban von Bernstein és Nagymartoni Miklós és fia, Miklós a (bécs)újhelyi plébániatemplom Szent György-oltárának alapítói között is megjelennek. Lásd: Mayer, 1924. 427. Nagymartoni magyar Miklósról továbbá azt is tudjuk, hogy 1363 júniusában IV. Rudolf osztrák hercegtől fogadott el hűbért Gnadendorfra. *Vö. Reg. Jud.*, II. 1051.

pecsétjükkel tanúsított oklevélben Nagymartoni német Miklós (*Niclas von Mer-teinstorf der Teutsch*) maga, fia és utódai nevében kijelentette és megfogadta, hogy III. Albert osztrák herceget Fraknóban lévő várával, annak minden tartozékával és minden erejével hűségesen szolgálni fogja mindenkivel szemben, kivéve a magyar uralkodót, I. (Nagy) Lajost. Ennek értelmében, ha a magyar király és a herceg között háború törne ki, Miklós semlegességet tanúsít (*still siczen*). Megfogadja továbbá, hogy a magyar király halálát követően a herceget mindenki ellenében támogatni és szolgálni fogja. Az okiratban – melynek sorai akár az 1312., akár az 1336. év hasonló dokumentumai alapján ismerősnek tűnhetnek – Miklós arra is ígéretet tesz, hogy a herceg tudta és beleegyezése nélkül nem fog a magyar királlyal semmilyen megállapodást (*taiding*) kötni.²⁰³

Három esztendővel később Nagymartoni Miklóssal már Bécsben találkozunk, s az itt kiadott okirata szerint – melyet a rend kedvéért Iban von Bernstein és Heidenreich von Maissau pecsételtek meg – nem fogad be senkit és nem nyújt birtokán menedéket azok számára, akik Ausztriát kirabolják és feldúlják (*land cze Österreich beraubent und beschedigent*), hanem az igazságszolgáltatás kezére juttatja ezeket a személyeket.²⁰⁴ Mindezek fényében kijelenthetjük, hogy Iban von Bernstein gróf, az osztrák hercegek tartományait oly sokszor feldúló és kirabló „mohó farkas” utóda élete végén a határ mentén élő magyarországi nemesség Habsburg-szolgálatba lépésének gyámolítójává, a Stájerországban és Alsó-Ausztriában fenntartandó törvényes rend őrévé lépett elő.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

DF

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

DL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár

LAB-W

Landesarchiv Baden-Württemberg (Freiburg), Generallandesarchiv Karlsruhe

NÖLA StA Urk.

Niederösterreichisches Landesarchiv (St. Pölten), Urkundensammlung des Ständischen Archivs

ÖStA HHStA UR AUR

Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Urkundenreihen, Allgemeine Urkundenreihe

SaM

Stiftsarchiv Melk

203 DF 258 207.

204 DF 258 208.

SaS

Stiftsarchiv Säusenstein

WStLA HAU

Wiener Stadt- und Landesarchiv (Wien), Hauptarchiv, Urkunden

2. Kiadott források

*Annales Mellicenses**Annales Mellicenses*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum*. IX. Edidit Georgius Heinricus Pertz. Hannoverae, 1851. 480–501.*Annales Sancti Rudberti**Annales Sancti Rudberti Salisburgenses*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum*. IX. Edidit Georgius Heinricus Pertz. Hannoverae, 1851. 758–810.

AO

Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII. Szerk.: Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula. Bp., 1878–1920.*Békeszerződések**Magyar békeszerződések, 1000–1526*. Szerk.: Köblös József–Süttő Szilárd–Szendek Katalin. Pápa, 2000.

CD

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budapest, 1829–1844.

CDA-F

Joseph Zahn: *Codex Diplomaticus Austriaco-Frisingensis. Sammlung von Urkunden und Urbaren zur Geschichte der ehemals Freisingischen Besitzungen in Österreich*. I–III. Wien, 1870–1871.

CDM

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. I–XV. Hrsg. v. Antonín Boček, Josef Chytil, Peter von Chlumecký, Vincenc Brandl, Berthold Bretholz. Olmütz–Brünn, 1835–1903.*Commentarii**Commentarii pro historia Albertii II, ducis Austriae, ducis Austriae cognomento Sapientis*. Scripti ab Antonio Steyerer. Lipsiae, 1725.*Continuatio**Continuatio Vindobonensis*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum*. IX. Edidit Georgius Heinricus Pertz. Hannoverae, 1851. 698–722.*Diplomataria**Diplomataria sacra ducatus Styriae*. I–II. Olim collegit Sigmund Pusch, edidit auxilium Erasmus Fröhlich. Viennae, 1756.

HO

Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII. Studio et opera Emerici Nagy, Johanni Páur, Caroli Ráth, Desiderii Véghely, Arnoldi Ipolyi. Győr–Bp., 1865–1891.*Képes Krónika**Képes Krónika*. Ford.: Bollók János. Gondozta, a jegyzeteket készítette Szovák Kornél, Veszprémy László. Bp., 2004.

KRE

Károly Róbert emlékezete. Szerk.: Kristó Gyula–Makk Ferenc. Bp., 1988.

Lichnowsky

Lichnowsky, Eduard Maria: *Geschichte des Hauses Habsburg*. I–VIII. Wien, 1836–1844.

Magy-zsid. okl.

Magyar-zsidó oklevéltár. I–XVIII. Szerk.: Friss Ármin, Mandl Bernát, Kováts Ferenc, Grünvald Fülöp, Scheiber Sándor. Bp., 1903–1980.

OÖUB

Urkundenbuch des Landes ob der Enns. I–XII. Hg. von Gesellschaft für Landeskunde et al. Linz–Wels–Wien, 1852–2012.

Önéletírás

IV. Károly császár önéletrajza. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Nagy Balázs. Bp., 2010.

Reg. Habs.

Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg (1365–1395). V. Abteilung/1–2. *Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365–1370), (1371–1375)*. Bearbeitet von Christian Lackner unter Mitarbeit von Claudia Feller und Stefan Seitschek. Wien, 2007–2010.

Reg. Jud.

Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter. I–III. Hrsg. v. Eveline Brugger–Brigit Wiedl. Innsbruck–Wien–Bozen, 2005–2015.

Sopron vm.

Nagy Imre: *Sopron vármegye története. Oklevéltár*. I–II. Sopron, 1889–1891.

SRK

Ottokars österreichische Reimchronik. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt*. V/1–2. Edidit Joseph Seemüller. Hannoverae, 1890.

UB

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–IV. Bearb. von Hans Wagner, Imtraut Lindeck-Pozza et al. Graz–Köln–Wien, 1955–1999.

Urkunden der Benedictiner-Abtei

Burger, Honorius: *Urkunden der Benedictiner-Abtei zum Heiligen Lambert in Altenburg, Nieder-Österreich K.O.M.B. vom Jahre 1144 bis 1522. Das Necrologium des ehemaligen Augustiner-Chorherren-Stiftes St. Pölten*. Mitgeth. Theodor Wiedemann. Wien, 1865.

Urkunden des Zisterzienserstiftes Lilienfeld

Winner, Gerhard: *Die Urkunden des Zisterzienserstiftes Lilienfeld 1111–1892*. Wien, 1974. (Fontes rerum Austriacarum. Zweite Abtheilung, Diplomataria et acta, 81.)

Urkundenbuch

Urkundenbuch des aufgehobenen Chorherrenstiftes Sanct Pölten. Codex canonicorum S. Ypoliti. I–II. Bearb. von Josef Lampel. Wien, 1891–1901. (Acta Austriae Inferioris, Niederösterreichisches Urkundenbuch, 1–2.)

Urkundliche Beiträge

Urkundliche Beiträge zur Adelsgeschichte. Die Herren von Wallsee im 14. Jahrhunderte. Mitgetheilt von Joseph Chmel. In: *Archiv für österreichische Geschichte. Notizenblatt*, 4. (1854) 125–132.

Zala okl.

Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II. Szerk.: Nagy Imre, Véghely Gyula, Nagy Gyula. Bp., 1886–1890.

2. Szakirodalom

Almási

2000 Almási Tibor: A vasvári káptalan 1328-ban átírt oklevelei. In: „Magyaroknak eleiről.” *Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk.: Piti Ferenc–Szabados György. Szeged, 2000. 19–38.

Csermelyi

2013 Csermelyi József: Weispriachné háborúja. Egy 16. század eleji Sopron megyei konfliktus eseményei és értékelése. In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 3. sz. 471–489.

Doblinger

1906 Doblinger, Max: Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adelsgeschichte. In: *Archiv für österreichische Geschichte*, 95. (1906) 235–578.

Engel

1989 Engel, Pál: Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone. In: *Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13/14. Jahrhundert)*. Wissenschaftliche Schriftleitung: Heide Dienst, Irmtraut Lindeck-Pozza. Eisenstadt, 1989. 85–114.

1996 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 5.)

2003 Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). In: Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Szerk.: Csukovits Enikő. Bp., 2003. 320–408.

Haider

1970 Haider, Christiana: *Die Herren von Pottendorf*. [Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien.] Wien, 1970.

Horváth

2015 Horváth Richárd: A favár rejtélye, avagy mennyire régi Újvár vára? Németújvár várának „vélelmezett” története. In: *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, 18. (2015) 5–24.

Huber

1865 Huber, Alfons: Studien über die Genealogie der Herrn von Walsee, vorzüglich im 14. Jahrhundert. In: Huber, Alfons: *Geschichte des Herzogs Rudolf von Österreich*. Innsbruck, 1865. 162–176.

Karácsonyi

1901 Karácsonyi János: *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. I–III. Bp., 1901.

Kristó

1986 Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. Bp., 1986.

Mayer

1924 Mayer, Joseph: *Geschichte von Wiener Neustadt*. Bd. I/1. *Wiener Neustadt im Mittelalter. Werden und Wachsen der Stadt [bis 1440]*. Wiener Neustadt, 1924.

Niederstätter

2004 Niederstätter, Alois: *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter*. Wien, 2004. (Österreichische Geschichte. Hrsg. v. Wolfram, Herwig. Bd. VI. 1278–1411.)

Péterfi

2014 Péterfi Bence: *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása*. Pécs-Bp., 2014. (Korszerű történelmi életrajzok.)

2016 Péterfi Bence: A Lajtán innen, az Innen túl. Kanizsai János pályafutása a Magyar Királyságban és a Szent Római Birodalomban a 15–16. század fordulóján. In: *Századok*, 150. (2016) 2. sz. 443–473.

Pirchegger

1951–1958 Pirchegger, Hans: *Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters*. I–III. Graz, 1951–1958.

Prickler

1956 Prickler, Harald: *Die Herrschaft Bernstein unter den Königsbergen*. [Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien.] Wien, 1956.

Skorka

2013a Skorka Renáta: Az alapító, a cöfös és a harmadik. A Regesta Habsburgica újabb kötetének margójára. In: *Századok*, 147. (2013) 3. sz. 523–528.

2013b Skorka, Renáta: With a Little Help from the Cousins – Charles I and the Habsburg Duke of Austria during the Interregnum. In: *Hungarian Historical Review*, 2. (2013) 2. sz. 243–260.

2013c Skorka Renáta: A csökkentett vámtarifájú út kialakulása I. Károly uralkodása alatt. In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 3. sz. 451–470.

Tepperberg

1978 Tepperberg, Christoph: *Die Herren von Puchheim im Mittelalter. Beiträge zur Geschichte des landsässigen Adels von Niederösterreich*. [Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien.] Wien, 1978.

Weinhold

1860 Weinhold, Karl: Der Minnesinger von Stadel und sein Geschlecht. In: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 35. (1860) 152–187.

Weltin

1998 Weltin, Maximilian: Neunkirchen. In: Kühtreiber, Karin–Kühtreiber, Thomas–Mochty, Christina–Weltin, Maximilian: *Wehrbauten und Adelssitze Niederösterreichs. Das Viertel unter dem Wienerwald*. Bd. 1. St. Pölten, 1998. 172–180.

Wertner

1895 Wertner Mór: A Güssingiek. In: *Századok*, 29. (1895) 42–64., 136–154.

1903 Wertner Mór: A Treun család magyar vonatkozásai. In: *Századok*, 38. (1903) 789–796.

1905 Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XIV. században. In: *Századok*, 40. (1905) 420–451.

1916 Wertner Mór: Az 1291. évi osztrák–magyar hadjárat. In: *Hadttörténelmi Közlemények*, 17. (1916) 349–474.

Wissgrill

1876 Wissgrill, Franz Karl: Schauplatz des niederösterreichischen landsässigen Adels vom Herren- und Ritterstande vom XI. bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts. In: *Adler. Jahrbuch des Heraldisch-genealogischen Vereines Adler in Wien*, 3. (1876) 73–107.

Zsoldos

2003 Zsoldos Attila: III. András. In: Lenkey Zoltán–Zsoldos Attila: *Szent István és III. András*. Bp., 2003. 119–227.

2005 Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005.

2007 Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Bp., 2007. (História Könyvtár. Monográfiák, 24.)

2011 Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 11.)

2016a Zsoldos Attila: A Henrik-fiak. A Héder nembeli Kőszegiek „családi története”. In: Zsoldos Attila: *Vitézek, ispánok, oligarchák. Tanulmányok a társadalom- és a hadtörténetírás határvidékéről*. Bp., 2016. 215–225.

2016b Zsoldos Attila: Egervár és Dobra. A Geregyék nyugat-dunántúli várai a 13–14. század fordulóján. In: *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele*, 19. (2016) 7–19.

RENÁTA SKORKA

THE HEIR OF THE „GREEDY WOLF”

A KŐSZEGI IN THE SERVICE OF THE HABSBURG DUKES

The name of count (*comes*) Iban von Bernstein sounds familiar in both Hungarian and Austrian medieval studies. Yet opinions diverge as to the ties of kinship that linked the count, who stood in the service of the Habsburg dukes from 1339 to 1382, to the famous oligarch, palatine János/Iván Kőszegi, a person notorious in Austrian, Styrian and Hungarian sources alike. The present paper, alongside making an attempt to solve this problem, also explores the circumstances in which Iban was turned into an infidel and broke with the king of Hungary, and his activities in his new homeland. Moreover, it seeks an answer to the question of what traditions for an alliance with the Habsburg dukes were already at hand within the Kőszegi family, owning extensive lands along the western border of the Hungarian Kingdom, and among the direct ancestors of Iban himself.